

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav české literatury a komparatistiky

Bakalářská práce

Tereza Fenclová

Autoři jako učitelé. *Zrcadla hříšníka* Jana Husa a předmluvy

Tomáše ze Štítného

Authors as Teachers. Jan Hus' *Mirrors of a Sinner* and Prologues of Tomáš of Štítné

Zde bych ráda poděkovala svému vedoucímu Mgr. Matouši Jaluškovi, Ph.D. za jeho vstřícnost, trpělivost a za spoustu podnětných rad a nápadů, bez nichž by tato práce nevznikla.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Lužné, dne 25.07.2021

Tereza Fenclová

Abstrakt

Práce se zaměřuje na dva české středověké popularizátory teologického vědění: kontroverzního kazatele Jana Husa a laického teologa Tomáše Štítného ze Štítného. Jejím cílem je zmapovat způsoby, jichž tito autoři užívají, aby před své čtenáře vystoupili v pozici autorit a učitelů. Zároveň se snaží poukázat, jak se tyto způsoby liší, přičemž bere v úvahu rozdílné postavení těchto autorů. Výchozími texty pro toto zkoumání jsou Štítného předmluvy z *Knížek šesterých o obecných věcech křesťanských*, *Řeči besedních* a *Vyšehradského sborníku* a Husův náboženský traktát *Zrcadlo hříšníka*.

Klíčová slova: *auctoritas*, *auctor*, autorita, Bůh, Jan Hus, Tomáš Štítný ze Štítného, učitel

Abstract

This thesis focuses on two Czech medieval popularizers of theological knowledge: the controversial preacher Jan Hus and the lay theologian Tomáš Štítný of Štítné. The main goal of this thesis is to map the ways, which these authors use to act as authorities and teachers in front of their readers. At the same time, in this thesis we try to show how are these ways different with regard to the different positions of our authors. The source texts for this research are prologues of Tomáš of Štítné from his works *Knížky šestery o obecných věcech křesťanských*, *Řeči besední* and *Vyšehradský sborník*, and Hus' religious treatise *Mirror of the Sinner*.

Keywords: *auctoritas*, *auctor*, authority, God, Jan Hus, Tomáš Štítný of Štítné, teacher

Obsah

1 Úvod.....	8
1.1 Bůh jakožto největší autorita středověku.....	8
1.2 Pojmy <i>auctoritas</i> a <i>auctor</i>	9
1.3 Boží <i>auctoritas</i>	11
1.4 Boží vůle v Bibli.....	11
1.5 Šalomoun a Mojžíš	12
1.6 Role otce ve Starém zákoně.....	14
2 Tomáš Štítný ze Štítného.....	16
2.1 Základní údaje	16
2.2 Štítný jakožto „otec svých dětí“	18
2.3 Správný výklad Písma	21
2.4 Přizpůsobení se publiku a potřeba mu něco zanechat	22
2.5 O působení slov	24
2.6 Obhajoba vernakulárního jazyka a využívání autorit	26
2.7 Exemplum.....	28
3 Jan Hus	31
3.1 Základní údaje	31
3.2 „My, dietky Božie“	33
3.3 Hus, Boží prostředník	35
3.4 Exemplum.....	36
3.5 „Jiné prostředky“ – aktuálnost, kontroverze.....	38
4 Závěr.....	41
5 Použitá literatura	44
5.1 Prameny	44
5.2 Sekundární literatura.....	44

5.3 Internetové zdroje	46
------------------------------	----

Použité zkratky

Knihy/ Knížky

Knížky šestery o obecných věcech křesťanských

Zrcadlo

Zrcadlo hříšníka (tzv. větší)

Zkratky biblických knih

[<https://www.evangnet.cz/bcboox.php>]

1 Úvod

V této práci se zaměříme na dva české středověké popularizátory teologického vědění, a to na Jana Husa a Tomáše Štítného ze Štítného. Podíváme se na to, jak před své adresáty vystupují v pozici učitelů, a to s ohledem na jejich postavení, přičemž se pokusíme zmapovat způsoby, kterých tito autoři užívají, aby si k tomu získali potřebný respekt. Protože otázka zjednaní si autority je pro nás v této práci zásadní, bude příhodné se zde nejdříve zaměřit na pojem *authority* samotný.

1.1 Bůh jakožto největší autorita středověku

Začneme tím, že se podíváme na pojem *authority* ve středověku. Dnes chápeme jako autoritu někoho, kdo má vliv na ostatní a jehož názory a postoje ostatní přijímají a řídí se jimi. Autorita je často spojena s profesí. Jako příklad si uveďme profesi učitele, která autoritativnost osobám vykonávajícím toto zaměstnání zajišťuje – učitel je pověřen, aby rozhodoval, přičemž poslušnost od ostatních si může vymáhat. Chceme-li se blíže na tento pojem zaměřit v kontextu středověku, bude nejlepší začít u Boha. Bůh je totiž tou největší autoritou ve středověku vůbec. Vše se točí kolem něj, a to v každém okamžiku života středověké populace. Víra v něj je mimo jakékoliv dokazování, není běžné o něm pochybovat, je brán jako samozřejmost, která je součástí každodenního života. Je hnacím motorem celého bytí, přičemž není součástí světa – je jeho původcem, který vše přesahuje. Zkrátka: „*Existuje-li nějaký pojem, který v sobě soustřeďuje celek představ středověkých lidí o světě, pak je to pojem Bůh*“ (Schmitt 2002, s. 36).

Důležitost Boha pro středověkou společnost doložíme způsobem datace, kdy jsou roky označovány jako „léta Páně“ neboli *anno Domini* (tamtéž, s. 38). Takto je označováno období od narození Krista (*anno post Christum natum*), kterým začíná jeho vláda. Toto označení bychom také mohli chápat jako upozornění na to, že tento věk patří Kristu. Zajímavým dokladem „vmísení“ Boha do času je i církevní liturgický rok, který je „*symbolickým naznačením hlavních událostí ze života a působení Kristova*“ (Bláhová 2001, s. 90). Bůh tedy ovládal i čas. Mimo času má vládu i nad prostorem – boží jméno nesou mnohé instituce, které jsou Bohu zasvěceny, od institucí náboženských až po ty politické (Schmitt 2002, s. 39). Příkladem může být i přední postavení teologické fakulty (tamtéž, s. 42). Bůh disponuje tou

největší autoritou, protože je stvořitelem všeho. To on stvořil nebe, zemi i člověka, a proto je jeho autoritativnost nezpochybnitelná.

1.2 Pojmy *auctoritas* a *auctor*

Od Boha se nyní přesuneme k pojmům *auctoritas* a *auctor*. Zaměříme se nejprve na pojem širší, a to pojmem *auctoritas*, který můžeme chápat jako abstraktum, které obecně popisuje *autoritativnost*. Jedná se tedy o něco, čím určitá osoba disponuje. Osobami, které disponují *auctoritas*, mimo Boha, jehož *auctoritas* je tou nejvyšší, jsou především staří klasičtí autoři, na které se blíže podíváme dále. Moderní autoři, kteří přirozenou autoritu nemají a chtějí si pro své práce získat respekt, si tuto *auctoritas* od starověkých uznávaných autorů, které středověcí intelektuálové znají jako *auctores*, vypůjčují (Minnis 1984, s. 10).

Zde narážíme na kontrast autorů „moderních“ a „klasických“. Obecně za autory klasické jsou považováni autoři staří – ve středověku stále platí, že být starý odpovídá tomu být dobrý. Starověcí autoři jsou tedy považováni za ty nejlepší a moderní (soudobí) autoři jejich kvalit nemohou dosáhnout. „*Moderní autoři byli jen žáky těchto starých mistrů a opakovali to, na co již tyto mistři přišli*“ (Scanlon 1994, s. 38). V tomto kontextu stojí za zmínku všudypřítomný obraz trpaslíků na ramenou obrů, který má znázorňovat moderní autory jako trpaslíky, kteří jsou závislí na obrech (tedy na starobylých *auctores*), jimž stojí na ramenou. O tyto *auctores* se moderní autoři opírají; zároveň ale to, že jim stojí na ramenou, jim umožňuje vidět dále – „*je zde tedy znázorněn hluboký obdiv nad těmito vzory spolu se skromným poukázáním na to, že existuje jistý pokrok, který minulost převyšuje*“ (Merton 1965, s. 261). Nutno však zmínit, že to, že naši „trpaslíci“ vidí dále, nijak neumenšuje staré „obry“, kteří stojí pod nimi – oni jsou stále těmi, kteří moderní autory podpírají.

Pojem *auctoritas* v užším slova smyslu může ale také znamenat samotný citát, na který se moderní autoři ve svých pracích odvolávají – citát, který jejich textu zajišťuje jistou míru respektu, protože pochází od někoho, kdo je expertem ve svém oboru, a tak je přirozené mu důvěřovat (Minnis 1984, s. 10).

Nyní se již přesuňme k pojmu *auctor*, který je vlastně pojmem primárním – abstraktum *auctoritas* bylo z tohoto pojmu etymologicky odvozeno. Abychom však nevysvětlovali pojem pojmem samotným, bude potřeba se zaměřit na etymologický původ slova *auctor*.

Jak zmiňuje Minnis, s ohledem na středověké gramatiky lze sledovat čtyři hlavní zdroje pojmu *auctor*. Jedním z nich je latinské sloveso *agere*, které značí ‚konat‘ či si ‚osvojit nějakou činnost‘, dále latinské *auieo*, které, jak dále ve své práci Minnis rozebírá, by mohlo nabývat významu ‚propojovat‘ či ‚svazovat‘ – ve smyslu ‚dávát něčemu strukturu‘, jako třetí řecké podstatné jméno *autentim*, které značí ‚autoritu‘, anebo poslední, pro náš kontext nejvhodnější, latinské sloveso *augere* nesoucí význam ‚rozšiřovat‘, ‚pěstovat něco‘ či ‚dávát něčemu růst‘ (tamtéž, s. 10).

V našem případě je *auctorem* někdo, kdo nejspíše rozvíjí moudrost – někdo, kdo dává moudrosti růst, rozšiřuje ji; čímž určitým způsobem přispívá jakékoliv společnosti, pro níž je tím obrem, kterému ona společnost stojí na ramenou.

Jak již bylo řečeno, *auctores* jsou autoři starověcí a moderní autoři se jim stěží vyrovnají. Zde se nám však nabízí otázka autorů prvního tisíciletí, typu sv. Augustina, sv. Jeronýma atd., kteří bezpochyby autoritativní jsou. Běžně však nebývají nazýváni *auctores*, ale jsou uváděni jako církevní otcové – tzv. *patres*. Tito církevní otcové jsou považováni za klasiky mezi církevními spisovateli a mimo pravověrnosti, svatosti a církevního uznání jsou definováni také, stejně jako *auctores*, starobylostí. Mezi těmito církevními otci však nalezneme elity, které disponují autoritou, i když nejsou „starobylé“ – ty jsou nazývány *církevními učiteli* (Curtius¹ 1998, s. 279). „*Za čtyři velké latinské církevní učitele platí od 8. století Ambrož, Jeroným, Augustin a Řehoř Veliký*“ (tamtéž).

V zájmu bližšího určení významu slov *patres*, *auctores* a obecně *auctoritas* bude příhodné si vytvořit žebříček, přičemž na vrcholu (či naopak u dna, jakožto základ) bude stát *auctor*, někdo pro nás bezpečně vzdálený a cizí, kdo nám poskytuje onu *auctoritas*. Poté přichází *pater*, který nám říká, jak bychom měli tuto *auctoritas* chápat. Toto je případ Jeronýma, Augustina, Ambrože, Řehoře atd. – kteří jsou důkazy toho, že „*ve středověku se patristice postavila po bok scholastika, v níž vrcholí teologie*“ (Curtius 1998, s. 279). A na závěr přicházejí učenci, kteří *auctoritas* vytvořenou *auctores* a zprostředkovanou *patres* přenášejí do naší doby.

---

¹ E. R. Curtius se zabýval přenosem latinské tradice (ke které patří *auctores* a *auctoritas*) do vernakulární sféry. Byl prvním, kdo se tímto způsobem uvažování po druhé světové válce začal zabývat, a stal se tak pro něj zakládající figurou. Jeho způsob uvažování je pro naši práci zásadní.

1.3 Boží *auctoritas*

Z předchozího už víme, že představit si svět bez Boha bylo pro středověké věřící téměř nemožné. K ještě většímu umocnění Božské autority přispělo i intimnější přilnutí k Bohu, k němuž nejspíše došlo i díky proměně chápání této autority, která během středověku proběhla. Dochází k přesunu „*od Boha soudce a největšího vládce počátků středověku k lidštějšímu Kristovi pozdějších staletí*“ (Schmitt 2002, s. 46), který je svým věřícím mnohem blíže. Bůh je tedy už nejen (obávaným) vládcem, ale také milosrdným přítelem, na kterého se můžeme obrátit v modlitbách. Bůh, který, jak poukazuje Schmitt, je „*všemohoucí, věčný a všudypřítomný*“ (tamtéž, s. 36), je vládcem všeho – to on vše určuje. V tomto kontextu se obraťme na anglického filozofa Alkuina z Yorku, na kterého ve své práci upozorňuje Curtius (Curtius 1998, s. 338 až 339). Alkuin tvrdí, že „*Bůh je dictator, jehož slova zapisovali svatí mužové*“ (Alkuin v Poetae I, 285, LXVI, 4 a 288, 15). Boží *auctoritas* je tedy obsažena v pracích většiny *auctores*. Jako nejvýraznější příklad si uveďme Bibli, jakožto soubor textů připisovaný konkrétním *auctores* – tito svatí mužové byli při psaní vedeni samotným Bohem. („*Ještě odpovídaje Hospodin z vichru Jobovi, i řekl...*“ [Jb, 40,1], „*Ale Hospodin řekl mi: Neříkej, dítě jsem, nýbrž k čemuž tě koli pošli, jdi, a vše, cožť přikáží, mluv.*“ [Jr, 1,7] atd.)²

Bůh je autoritou jak pro vzdělanou vrstvu, tak i pro nevzdělanou populaci. Je tedy spojovacím bodem pro středověkou společnost, které dává řád a je pro ni centrem pozornosti i cílem veškerého snažení. I když se s ním každý vypořádává jinak – prostým věřícím například „stačí“ odříkávání Otčenáše či provedení znamení kříže (ve 13. stol. je toto požadované minimum teology nazýváno „implicitní“ vírou [Schmitt 2002, s. 44]) – pro všechny vrstvy společnosti je Bůh důležitý. Nyní se však zaměříme na Bibli, protože ta je pro naše autory prvotní textovou autoritou. V Bibli je samozřejmě také nejvyšší autoritou Bůh, takže se v ní skrže „autory“ nezjevuje jenom pravda o světě, ale hlavně Boží slovo a Boží vůle.

1.4 Boží vůle v Bibli

Jako příklad intelektuála, který se hledáním Boží vůle v Písmu zabýval, nám zde poslouží sv. Augustin. Jak píše ve své studii M. Mikulášek, sv. Augustin mimo to, že se zabýval problémem znaku a významu, přičemž za znaky vždy hledal duchovní smysl a Boží vůli

---

² V této práci pracujeme s Biblií kralickou, protože vychází z vulgáty, a je tedy blíže středověké tradici. (<https://www.bibleserver.com/bible/BKR>)

(Mikulášek 1998, s. 21), také uznával, a ve svém hermeneutickém spise *De doctrina christiana* (česky *Křesťanská vzdělanost*³) ještě více umocňoval „čtyřvrstvou koncepci exegetiky smyslu Písma“ (tamtéž, s. 20). Základy této koncepce položil otec Órigenés, na něhož navázal Augustinův současník Jan Kassián. Koncepce spočívá v tom, že v duchu středověkého myšlení lze rozlišovat čtyři smysly Písma, a to „*smysl přímý (somatický, historický), alegorický, morální a anagogický*“ (tamtéž), přičemž bez smyslu přímého (doslovného) nemůžeme proniknout k těm ostatním – on pro ně tvoří látku a předmět, zvláště pro ten alegorický, z něhož se následně vyvozuje styl morální a anagogický (tzv. „nadsmysl“) (tamtéž), který je ve výsledku tím nejdůležitějším. S tímto v souladu Augustin v *Křesťanské vzdělanosti* vedle potřeby výkladu přímého smyslu slov Písma (mimo jiné) „*nabádal exegeta, hledat v Písmu Boží vůli*“ (tamtéž). A právě skrze Boží vůli nám zde, jak dále uvidíme, vystupuje důležitá role, a to role otce. Než se však na tuto roli podíváme blíže, představme si dvě pro náš kontext zajímavé autoritativní postavy z Písma (přičemž se zatím zaměříme jen na Starý Zákon).

1.5 Šalomoun a Mojžíš

Jak už jsme zmínili, ve středověku jsou jednotlivé biblické knihy připisovány jednotlivým *auctorům*. Tito *auctores* jsou dnes církví kanonizováni a jejich texty v Bibli mají již předem dané své místo (van Lier 2014, s. 53). Ovšem jak poukazuje F. van Lier, středověká Bible se poněkud liší od té „novodobé“ a při jejím zkoumání můžeme být občas zmateni. U středověkých Biblí chybí jednotný kánon, který těm dnešním církev určila, a tak jsou často rozmanité (tamtéž). My si zde jako příklad uvedeme Mojžíše, jemuž je připisováno pět knih, jimiž typicky začínaly i Bible 13. století (tamtéž, s. 54) – *Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium*, hromadně označované jako *Pentateuch*; a Šalomouna, jemuž je připisována jedna z *Knih královských* (ve středověkých Biblích se stejně jako dnes s *knihami Samuelovými* vyskytující hned po tzv. *Octateuchu* – tedy po *knihách Mojžíšových* a *knize Jozua, knize Soudců a Rút* [tamtéž]), *knihy Přísloví, kniha Kazatel, Píseň písní, Kniha Moudrosti* a kapitola *Modlitba krále Šalomouna ze Sírachovce* (které ve středověku takto hromadně označované jako *knihy Šalomounovy* stojí za knihami historickými a za *Knihou žalmů*, přičemž za nimi stojí již jen *knihy proroků* a poté následuje Nový zákon [tamtéž, s. 54–55]).

---

³ překlad Jany Nechutové z r. 2004

Šalomoun se díky knihám, které mu jsou připisovány, stává hlavní autoritou přes moudrost a také vystupuje jako autoritativní vzor, který jde příkladem, co se týká vyučování a intelektuálního či duchovního obohacování nějaké komunity (od jeho pohanských žen až po lid izraelského království). Jedním z výrazných Šalomounových obrazů je tedy mimo jiné – například Šalomoun jakožto stavitel chrámu („*Šalomoun budování domu dokončil.*“ [1Kr, 6,14]) – král, který poučuje svůj lid:

„Příslaví Šalomouna syna Davidova, krále Izraelského, ku poznání moudrosti a cvičení, k vyrozumívání řečem rozumnosti, k dosažení vycvičení v opatrnosti, spravedlnosti, soudu a toho, což pravého jest, aby dána byla hloupým důmyslnost, mládenečku umění a prozřetelnost.“ (Př 1,1)

Šalomoun je tedy jedním pro nás vhodným příkladem typické postavy biblického *auctora*, protože vystupuje v roli učitele, která je i pro naše autory příznačná. Chceme-li se více zaměřit na ono propojení autority s otcovstvím, přesuňme se k Mojžíšovi, který je našim autorům ještě blíže – a to jak chápáním role otce a jeho povinností vůči společnosti, tak jeho rolí proroka.

Mojžíš je obecně považován za jednu z nejautoritativnějších postav v celém biblickém textu, přičemž *„jeho postava je klíčová jak ve Starém, tak i v Novém Zákoně“* (Coats 1988, s. 9). Mojžíš je totiž jedním z mála vyvolených, kteří se mohli za svého života setkat s Bohem (a to i přes to, že je to v Exodu 33,20 vyloučeno, o tom ale dále). Toto dokazuje Mojžíšovu výjimečnost, protože obyčejní lidé Boha vidět nemohou – toto setkání je možné až po smrti (Calaway 2019, s. 8) a pravděpodobně je to to, k čemu spěje všechno snažení zde na zemi. Ovšem Mojžíš při vyvádění svých lidí z otroctví v Egyptě do země zaslíbené a při zapisování Zákonu měl možnost s Bohem komunikovat tváří v tvář a jednat tak pod jeho vedením.

„Ústy k ústům mluvím s ním, ne u vidění, ani v zavinutí, a podobnost Hospodinovu spatřuje. Pročez jste tedy neostýchali se mluvit proti služebníkmu mému Mojžíšovi?“ (Nu 12,8)

Tato přímá komunikace a možnost Boha spatřit, o které se píše ve verši výše, je ovšem, jak jsme již zmínili, dle následujícího verše nemožná. Člověk za života Boha spatřit nemůže...

„Řekl také: Nebudeš moci viděti tváři mé; neboť neužří mne člověk, aby živ zůstal.“ (Ex 33,20)

Calaway na toto ve své studii upozorňuje a poukazuje na to, že právě toto vyvolává úžas – to, že Mojžíš Boha vidí, i když to ve své podstatě není možné (Calaway 2019, s. 6). To

mu dodává exkluzivitu (i když v židovské tradici Mojžíš takto exkluzivně chápán nebyl; byl spíše někým, kdo stojí mezi Bohem a lidmi [viz tamtéž, s. 22]). Zaměříme-li se na Mojžíše, který vyvádí své lidi z otroctví (a poté zapisuje Zákon), funguje v této pozici jako někdo, kdo vede ostatní; v našem případě ho považujeme za někoho, kdo rozvíjí moudrost a poté ji předává. Je tedy *auctorem*. Zároveň je v celém svém počínání závislý na Bohu, jehož instrukce následuje, čímž mu Bůh propůjčuje odlesk své *auctoritas*.

Jak ve své studii poukazuje G. Coats, Mojžíš je chápán jako symbol náboženské autority (ať už ve Starém Zákoně nebo i dnes). Patrné je to například ve verši z Ezdráše (Coats 1988, s. 9), kde je Mojžíš popisován jako zákonodárce, který stojí za to být explicitně zmíněn.

„Tento Ezdráš vyšel z Babylona, a byl člověk zběhlý v zákoně Mojžíšově, kterýž dal Hospodin Bůh Izraelský, a dal mu král podlé toho, jakž ruka Hospodina Boha jeho byla s ním, všecko, zač ho koli žádal.“ (Ezd 7,6)

1.6 Role otce ve Starém zákoně

Mojžíš funguje jako prostředník, skrze nějž Bůh hovoří ke svému lidu a zjevuje svůj zákon. Z této pozice Mojžíš promlouvá ke svým adresátům, především k otcům rodin, když jim v kontextu vyvedení z Egypta připomíná, že jsou Hospodinu zavázáni. Boží poselství, například to, že sedmý den bude vždy slavností Hospodinovou atd. (přičemž v Ex 13,7 se objevuje i zmínka o jedení nekvašeného chleba: *„Přesní chlebové jedeni budou za dnů sedm, aniž spatřino bude u tebe co kvašeného, aniž se uhlédá u tebe kvas ve všech končinách tvých.“* a v Ex 13,6: *„Za sedm dní jísti budeš chleby přesné, dne pak sedmého slavnost bude Hospodinova.“*, z níž, stejně jako z celé myšlenky o důležitosti předávání tradice, a především z důležitosti připomenutí si vyvedení z Egypta Hospodinem, vychází židovský svátek Pesach, o němž ale dále), mají otcové předávat dál svým synům – jsou tím pověřeni, jak se přímo u Mojžíše píše: *„A vypravovati budeš synu svému v ten den, řka: Proto, což mi učinil Hospodin, když jsem vycházel z Egypta.“* (Ex 13,8). Otcové jsou zde těmi, kteří mají své syny vést, předávat jim Hospodinova poselství. Jsou pověřeni Mojžíšem, aby byli zdrojem informací pro své syny; podobně jako Hospodin pověřil Mojžíše promluvit k lidu.

V Exodu 20,1–12 Bůh vyhláší svá přikázání, přičemž bychom znovu mohli najít odkaz k již před okamžikem zmíněné potřebě předávat Hospodinova poselství (z otce na syna):

„A činící milosrdenství nad tisíci těmi, kteříž mne milují, a ostříhají přikázání mých.“ (Ex 20,6).
Boží přikázání je potřeba dodržovat, držet se jich, ale také je zachovávat.

Diachronní aspekt, tedy nutnost tradování Božích slov dále svým potomkům v běhu času, je v Exodu důležitý. J. Assmann ve své knize *Kultura a Paměť* upozorňuje na čtyři pasáže Bible, které na to kladou přímý důraz: mimo námi uvedený verš Ex 13,8 se jedná ještě o Dt 6,20, Ex 12,26 a Ex 13,14 (Assmann 1992, s. 19). Pro připomenutí tohoto důležitého aspektu, aspektu paměti, slouží také již zmíněný židovský svátek Pesach. Jinak bývá také nazýván jako „svátek nekvašených chlebů“ a jak zmiňuje Assmann, liturgie židovského sederového hodů není ničím jiným než „velké obřadné poučení potomků o odchodu z Egypta“ (tamtéž). Důležitou roli při této události hraje verš z Exodu, který jsme si uvedli již výše, a to Ex 13, 8: „A vypravovati budeš synu svému v ten den, řka: Proto, což mi učinil Hospodin, když jsem vycházel z Egypta.“, u nějž nalezneme ono Assmannem zmíněné „téma návaznosti a reprodukce v protipostavení otce a syna“ (tamtéž, s. 20). Pomocí vyprávění, například při tomto svátku, má být potomek zahrnut do historie, a stát se tak její součástí, a tím si převzít a dále zachovat i její tradice. Assmann toto nazývá *konektivní strukturou*, kterou vytváří každá kultura, přičemž tento aspekt kultury tkví v mytických a historických vyprávěních, v nichž je důležitý jak „aspekt normativní“ tak „aspekt narativní“ (tamtéž).

V Ex 20,1–12 se objevuje i přikázání ctít rodičovskou (otcovskou) autoritu – „Cti otce svého i matku svou, ať se prodlejí dnové tvoji na zemi, kterouž Hospodin Bůh tvůj dá tobě.“ (Ex 20,12) – což ji dodává Boží záštitu.

Narážíme zde na ohnisko, ve kterém se autorita někoho, kdo rozšiřuje vědění, propojuje s aspektem otcovství – otcové jsou zde pověřeni, aby byli těmi, kdo své vědění dále předávají.

2 Tomáš Štítný ze Štítného

V návaznosti na Starý zákon a v něm vyobrazené chápání role otce, který je Bohem pověřen být učitelem svých dětí, se přesuneme k našemu prvnímu autorovi, u kterého je promítání se do role otce velice výrazným charakteristickým rysem, a to k Tomáši Štítnému ze Štítného. Než se ale blíže zaměříme na jeho konstrukci této role v jeho tvorbě, bude vhodné si ho alespoň obecně představit.

2.1 Základní údaje

Hlavní oporou pro náš úvod ke Štítnému bude úvod F. Šimka ke svazku *Knížky o hře šachové a jiné* z roku 1956 (Šimek 1956). Jak Šimek v úvodu uvádí, Tomáš Štítný žil a tvořil v období 2. poloviny 14. až počátku 15. století. Církev je v tomto období vlivným a důležitým činitelem ve společnosti a na své moci nabývá i díky Karlu IV., který se z Českého království snaží udělat „*duchovní středisko říše*“ (tamtéž, s. 10). Ovšem „díky“ z toho plynoucím výhodám pro klér zbohatlá církev zapoměla na to nejdůležitější, a to na „*svůj skromný původ chudé hlasatelky evangelia i na svůj úkol býti oporou potřebných, ponížených, chudých a nemocných*“ (tamtéž). Bohatství církve vedlo k její rozmařilosti a mravy kněžstva upadaly, s čímž pochopitelně přišla kritika (tamtéž, s. 11–12). V tomto období kázali kazatelé, kteří stojí za začátkem českého reformního hnutí: Konrád Waldhauser, Jan Milíč z Kroměříže a Matěj z Janova; kteří, jak si vzápětí řekneme, byli pro Štítného velkou inspirací.

Štítný, jakožto současník a obdivovatel výše uvedených kazatelů (přesná data Štítného narození a úmrtí stále nejsou úplně jasná, ovšem pro naše účely postačí pravděpodobný rok narození 1335 dle F. M. Bartoše a úmrtí někdy mezi lety 1404–1406 [viz Šimek, s. 15]) byl jejich názory značně ovlivněn. Kvůli svému postavení laického teologa však nemohl jako oni kázat, a tak se jeho prostředkem „obrodného“ působení, jak píše Šimek, „*stalo slovo psané národním jazykem českým, srozumitelným většině obyvatel Českého království*“ (tamtéž, s. 14). Díky studiu na pražské univerzitě (ale beze snahy získat titul) a pobytu v Praze měl Štítný možnost číst knihy, rozmlouvat s učiteli a navštěvovat kázání již zmíněných kazatelů. To dokonce i sám ve svých textech zmiňuje. Tento přímý kontakt s univerzitním prostředím a zároveň jeho snaha také se nějak přičinit na této obrodě mu umožnily být „*propojením mezi reformním hnutím v Praze (se základem na univerzitě a latinským diskurzem) a mezi širší českou populací mimo Prahu, která k latinským spisům neměla přístup*“ (Holeton 2002, s. 61),

jak ve své studii píše D. R. Holeton. Štítný nám také, jelikož byl velkým obdivovatelem Waldhausera a především Milíče, jehož názory často zapisoval („*a když nemohl kázat, šířil jeho názory psaným slovem*“ [Šimek 1956, s. 19]), zprostředkoval hmotný důkaz myšlenek z rané reformace v českém prostředí, jak také uvádí Holeton: „*jeho dílo fungovalo jako hmotný důkaz teologických idejí, které byly v oné době popularizovány*“ (Holeton 2002, s. 57).

Šimek v úvodu pojednává také o Štítného původu, kterým zdá se být nižší šlechta. K této otázce uvádí i přímé vzpomínky Štítného objevující se v jeho textech, přičemž cituje pasáž z *Řečí besedních*, ve které Štítný vzpomíná na své rodiče (Šimek 1956, s. 16–17):

"O tom tak mysle a vzpomínaje, kak mi jest z mladu mílo bylo cosbud' slýchati křesťanských věcí od otce svého a od matere, pro něž jsem pak i v písma přišel v někakú známost." (Tomáš ze Štítného 1992, s. 15)

Štítný vzpomíná, jak byl v mládí ke křesťanské morálce vychováván svými rodiči, svou matkou a svým otcem. Pravděpodobně byl tedy doma svými rodiči vzděláván. Vezmeme-li v úvahu studii J. Weiss, která uvádí, že „*otcové rolníci byli pravděpodobně těmi, kteří své děti vychovávali sami ve svých domácnostech*“ (Weiss 2021), Štítného nižší původ by to mohlo dokazovat. U rodinného života ještě posečkejme a zaměříme se na Štítného jakožto biologického otce pěti dětí. Většina z nich bohužel předčasně zemřela a zbyly mu jen dvě, Anežka a Jan (Šimek 1956, s. 18). Ti byli hlavní inspirací pro jeho knihy – Štítný se v nich stylizuje do role otce, který vychovává své děti, čímž se podobá učiteli. Jak píše J. Weiss, „*protestantismus také vyžadoval novou roli mužů v domácnosti, a to roli náboženského pedagoga*“ (Weiss 2021). Tomáš zde tedy předznamenává důležitý aspekt protestantismu. Důležité v tomto kontextu také je, že pro své „děti“ tvoří písemné podklady, protože jak dále J. Weiss poukazuje, „*větší důraz na vzdělání a užší emoční otcovské vazby přichází s protestantskou reformací*“ (tamtéž), přičemž „*protestantismus také podněcoval k tvorbě písemných záznamů, které umožňovaly důkladné studium*“ (tamtéž). Štítný se tedy svým počínáním pozdějším protestantům velice podobá.

Píšeme-li zde o tom, co Štítného v jeho práci inspirovalo, měli bychom zmínit také sv. Augustina, který byl pro Štítného velkou inspirací. Zmínili jsme se o něm již v úvodu jakožto o jednom z církevních učitelů a také v kontextu hledání Boží vůle v Písmu, zde si ale ještě dodejme, že se jednalo o hipponského biskupa a největšího učitele latinské církve, který žil mezi lety 354 až 430 (Nováková 2007, s. 27) a který svým uvažováním, jak píše J. Nechutová, „*ovlivnil vývoj křesťanské kultury a vzdělanosti, ale také teologické uvažování*

středověku.“ (Nechutová 2004, s. 30) Štíttný svou inspiraci Augustinem, jak dále uvidíme, v textech sám přiznává a často tohoto *auctora* parafrázuje.

2.2 Štíttný jakožto „otec svých dětí“

Nyní se zaměříme na to, jak se Štíttný ve svých textech stylizuje do role otce, která mu v nich dává určité právo být tím, který radí, který vychovává – svou křesťanskou rodinu. Tato v textu vytvořená role Štíttnému zajišťuje část potřebné autority, díky které poté může vystupovat jako učitel. On, jakožto laický teolog, nedisponuje autoritou kazatele, a tak si místo ní pro sebe ve svých spisech konstruuje autoritu otce rodiny. Pokusíme-li se zmapovat Štíttného otcovskou autoritu napříč jeho díly, vedle předmluvy k *Sázavskému sborníku* je patrná i například v jeho *Řečech besedních*, či v předmluvě k jeho prvnímu dílu, a to *Vyšehradskému sborníku*.

Vyšehradský sborník Štíttný dle Ryšánka vytvořil pro své děti. Hlavním a původním obsahem tohoto sborníku byl „*jen opis sborníku Štíttným pro děti pořízeného z prací cizích a jím jen přeložených*“ (Ryšánek 1960, s. 12), jak sám Štíttný přímo zmiňuje:

„*Tyto knihy vám sem zpořiedil, mé dietky, ne sám jich skládav; a jsúť prvé svatého Augustina O bojování hřiechóv s šlechtnostmi, druhé jednoho bosáka, ten jest slul bratr David: O sedmi duchovnieho stavu vstupních.*“ (Tomáš ze Štíttného 1960, s. 83)

K původně zamýšlenému pouhému překladu přibyly i Štíttného aktualizace, poznámky, které, jak dále píše, napsal, protože se mu tak zdálo vhodné kvůli svým dětem. O tom ale dále. My si zde zdůrazněme, že situace, se kterou Štíttný pracuje, a to ve všech zde zmíněných dílech – tedy to, že píše pro děti, ke kterým promlouvá jako jejich otec – je v našem chápání inscenovaná. Štíttný se do této role stylizuje, aby mohl ke svému publiku promlouvat z pozice, která je mu pravděpodobně blízká, a která, jak už jsme zmínili, mu také zajišťuje nějakou autoritu; zároveň mu tato role umožňuje promlouvat k nevzdělanému publiku. Nic z toho ale nevyklučuje, že jeho děti do jeho publika také mohly patřit. Ryšánek, jakožto historik, chápe informace v textu poskytnuté Štíttným jako historická fakta (což je v naprostém souladu s jeho zaměřením) – tak také chápe to, že Štíttný píše pro své děti. Náš přístup je však trochu jiný – namísto toho, komu bylo dílo ve skutečnosti určeno, nás zajímá to, jak svou roli, a publikum, které s ní souvisí, Štíttný přímo v textu konstruuje, a to s ohledem na jeho cíl získat si respekt.

Nyní zpět ke Štítnému jakožto otci. Již zde, ve *Sborníku vyšehradském*, se tato stylizace začíná formovat. Objevuje se zde oslovení „dítky“, a tedy vyvstává otcovská figura. Jak Ryšánek uvádí, Štítný „ke svým dětem promlouvá“ v úvodu *Vyšehradského sborníku*: „*Tyto knihy vám sem zpořiedil, mé dietky, ne sám jich skládav*“ (Tomáš ze Štítného 1960, s. 83), ale také dále, na listě 104a⁴ (Ryšánek, 1960, s. 13–14):

„*Již pak o tom, ješto se přiházie duchovním, ten, jenž jest latíně psal tyto knížky, také jest psal. Ale já méně toho dotknu, a snad se také k některému sám přimluvím více než dřeve. Avšak i dřeve někde také sem své řeči přičinil [...] že mi se jest zdálo hodné tak svým dětem psáti.*“ (Tomáš ze Štítného 1960, s. 353)

Z textu je patrné, že si Štítný není svým psaním příliš jistý, protože má potřebu své počínání obhajovat – k tomu mu znovu slouží jeho inscenovaná role otce, který činí pro dobro svých dítek, a tak by mělo být jeho jednání pochopeno. Štítného potřeba si předem obhajovat psaní v českém jazyce (což dále uvidíme ještě výrazněji) pravděpodobně tkví v jeho vyrovnávání se s novostí vernakulární literatury. V době, kdy Štítný sborník psal (opis *Sborníku vyšehradského* byl dokončen r. 1398 [Ryšánek 1960, s. 13] komorníkem probošta vyšehradského Jana Beneše z Dubé Václavem [Šimek 1956, s. 24]; originál je ztracen [tamtéž, s. 23]), je užití vernakulárního jazyka stále ještě něčím, co lidé často vnímají jako něco nového. Nicméně v době lucemburské, již v generaci před Štítným, na našem území vzniká velké množství vernakulární literatury; písemné kultuře v národních jazycích se tedy, jak píše Rychterová, daří (Rychterová 2012, s. 570); Karel IV. se dokonce snaží o vyzdvihnutí „*českého jazyka jako dědice svatého jazyka*“ (tamtéž, s. 572).

Výraznou otcovskou figuru nalezneme i v *Řečech besedních* (vzniklých brzy po r. 1370 [Šimek 1956, s. 22]), které „*jsou takřka katechizmem křesťanské věrouky*“ (tamtéž). Spis má formu dialogu dětí se svým otcem, díky čemuž je konstruovanému adresátu – tedy znovu dětem – přístupnější (forma dialogu není ve středověké literatuře ojedinělá, jak zmiňuje i Nedvěďová [viz Nedvěďová 1992, s. 6]; my si jako příklad můžeme uvést středověké spory, kterými jsou např. *Svár vody s vínem* a *Spor duše s tělem*; forma sporu či dialogu sloužila také jako edukativní pomůcka – Štítný tedy nepřichází s ničím novým, ale jistě tuto formu užívá záměrně). To, že je publikum i u *Řečí besedních* stylizováno tak, aby představovalo děti, můžeme dokázat již předmluvou, ve které se objevují tato Štítného slova, na které upozorňuje Nedvěďová (Nedvěďová 1992, s. 5):

---

⁴ Odpovídá s. 353 v Ryšánkově vydání.

„*O tom tak myslé a vzpomínajé, kak mi jest z mladu mílo bylo cosbud' slýchati křestánských věcí od otce svého a od matere, pro něž jsem pak i v písma přišel v někakú známost, vymyslíl sem knihy tyto, jako by děti tázaly otce a otec jim odpovíedál.*“ (Tomáš ze Štítného 1992, s. 15)

Načež v závěru předmluvy dodává: „*A vy, mé dietky, pod'te a slyšte mě, báznit' božie vás učiti budu!*“ (tamtéž, s. 16).

I v předmluvě ve *Sborníku sázavském* (k tzv. *Knížkám šesterým* – původně ve sborníku *Klementinském* z r. 1376 [Šimek 1956, s. 23]) nalezneme oslovení „dítka“, avšak zde je toto ještě umocněno – Štítný zde zároveň označuje sebe jako „otce“:

„*Buoh mój přikázal mi – jako i každému otci –, abych vedl vás, mé dietky, v jeho cestách a ukázal je vám. Toť svědčie Starého Zákona knihy.*“ (Tomáš ze Štítného 1956, s. 39)

Štítný se zde opírá o Boží *auctoritas*, přičemž odkazuje na Starý zákon. Pravděpodobně zde má na mysli námi již rozebíraný verš z Exodu (13,8), a tedy Mojžíšova slova o povinnosti otců vzdělávat své děti. Oproti *Vyšehradskému sborníku* zde své autoritě dodává více váhy, už se své počinání nesnaží nijak obhajovat, nýbrž konstatuje, že z vůle Boží byl pověřen, jako ostatně každý otec – není už třeba vysvětlovat důvody, podává to jako běžnou věc. Vystupuje zde jako správný „starozákonní“ otec.

V *Sázavském sborníku* Štítný také vykládá, jak on sám chápe roli otce („hospodáře“) v jeho traktátu *O hospodářovi, o hospodyni a o čeledi*, který je součástí *Knížek šesterých*.

„*I řku, že, jakož slunce světlo jest a od něho měsíec i jiné hvězdy berú světlost a všecko shřievá i nečistotu bláta vysušuje, takéž hospodář sám najprv má světl býti, dobrými skutky a dobrými příklady má svú čeled osvécovati i dobrou raddú a napomínáním, aby najprv Boha milovali, ke mši chodili i na kázanie, hřiechov se střehli a poslušni byli kněží, jakož jest Buoh přikázal.*“ (Tomáš ze Štítného 1956, s. 99)

Hospodář má svou čeleď a rodinu vychovávat k tomu, aby byly ctnostné a bohabojné. Aby toho dosáhl, v první řadě jim musí jít vzorným příkladem. Protože: „*Neb když čeled vidí, ano hospodář miluje snažně Boha, roznieťie se v též žádosti i bude také snažně Boha milovati;*“ (tamtéž, s. 99–100).

S tímto se ovšem pojí zodpovědnost. Má-li hospodář (otec) fungovat jako vzor, ideál, kterému se má jeho čeleď (rodina) přiblížit, nesmí si dovolit provádět zlé věci – tedy ty, které nejsou v souladu s Písmem.

„Protož hospodár nic zlého nepřepúšťej v své čeledi, ani lži ani řeči nekázané, ani nemúdrého porúhanie proti Bohu, ani kostek ani svárov, ani také pokútného milovanie, ani zlodějstva, ani zpravování. Neb kterážkolivěk zlost a nelepota jest v které čeledi hospodárovým obmeškáním, onť za všechny těžce bude odpoviedati; a čím pak tieže, bude-li jeho naučením a příkladem?!“ (tamtéž, s. 100)

Autorita otce je ve Štítného chápání, jak už jsme zmínili, velice podobná té „starozákonní“ – otec, který je povinen jít příkladem a vychovávat, nesoucí přitom za své děti zodpovědnost. Je také určitým způsobem pověřený: *„Protoť jest každý hospodár pán své čeledi, aby jie (b)ránil nesličného.“* (tamtéž); pověřený zodpovědností za své děti.

2.3 Správný výklad Písma

I když je Štítného chápání otce velice podobné tomu ve Starém Zákonu (na němž se zakládá, jak sám zmiňuje), v jeho tvorbě můžeme nalézt i aspekty „novozákonní“. Správný výklad Písma, který je základem pro předávání Božích poselství, je pro Štítného velice důležitý. Proto je Štítný, i přes svou touhu učit, ochoten nechat se opravit, jak můžeme vidět v následující ukázce:

„A takť řku: ukáž(i)-liť vám dobří učení bohobojní, jimž by pravda míla byla slyšeti i od oslice, a ačť sem kde schybil, nic se tiem nesmúcejte, ale veselte se – ne tiem že jest poblúzeno, ale tiem, žeť jest poblúzené opraveno. Jakož jest byl o sobě řekl svatý Augustin a řka: ‚Přieliš převráceně se miluje, ktož chce, aby jiní také blúdili proto, aby jeho blud utajen byl. Á, čím by to lépe bylo i úžitečnějše, že, kdež on jest zblúdil, aby tu jiní neblúdili, aby sám jich napomenutím zbyl i svého bludu! A pakli by svého bludu nechtěl zbyti, ale asi tovarišov nejměl by v něm. ‘“ (Tomáš ze Štítného 1956, s. 40)

Štítný doporučuje držet se toho, co je napsáno v jeho knihách, ovšem poukáže-li někdo, že je něco špatně vyloženo, přičemž ten, co opravuje, nesmí být nijak zaujatý a musí se držet Písma, velice rád se nechá opravit. Je vhodné blud napravit a tím pomoci i ostatním. Tímto se Štítný inspiroval u sv. Augustina, jak v textu zmiňuje. Explicitním zmíněním tohoto církevního učitele dodává Štítný svým slovům důvěryhodnost. Štítný ochotu nechat se opravit dále ještě zdůrazňuje, když se, jak sám říká, poddává církvi se vším, co napsal a žádá ji, aby ho opravila, bude-li třeba; tím pravděpodobně také uznává její autoritu.

„Neb já i se vším tiem, což sem kdy psal aneb psáti budu, kostelu k opravě poddávám se, důfaje tomu, že mě z pravé milosti opravie, bude-li třeba, neboli kniehy.“ (tamtéž, s. 40–41)

Správný výklad Písma a obecná pravda křesťanské víry je to, na čem záleží nejvíce: *"A protož nemilujte mne více nežli obecnú pravdu viery křesťanské"* (tamtéž, s. 40). Zde také Štítný poukazuje na to, že nezáleží na tom, kdo pravdu hlásá – jde především o to, že ji hlásá... Jde tedy o obsah, ne o prostředníka. Tím si obhajuje svou pozici laického teologa.

Na co zde ale chceme poukázat je to, že se zde vytrácí „starozákonní“ obraz otce a vyvstává nám obraz nový, ten „novozákonní“. Už zde nejde především o vyvolenou autoritu, nýbrž o věrnost pravdě, tedy Kristu, která se stává kritériem fungujících rodinných vztahů. Pokud by „otec“ stál této víře v cestě, „dítě“ má tohoto pozemského otce opustit ve prospěch toho nebeského, jak se píše v Matoušově evangeliu 10,34–41.

„Přišelť jsem zajisté, abych rozdělil člověka proti otci jeho, a dceru proti mateři její, a nevěstu proti svegruši její. A nepřátelé člověka budou domácí jeho. Kdo miluje otce neb matku více nežli mne, neníť mne hoden; a kdož miluje syna nebo dceru více nežli mne, neníť mne hoden. A kdož neběře kříže svého a nenásleduje mne, neníť mne hoden.“ (Mt 10,35–38)

2.4 Přizpůsobení se publiku a potřeba mu něco zanechat

Nyní se znovu přesuňme ke Štítného publiku, které stylizuje do dětí a po tomto vzoru se mu i přizpůsobuje. Obecně by se mohlo jednat o nevzdělaný lid (který mohl zahrnovat i jeho děti, jak už jsme zmiňovali), který se Štítný snaží vzdělat a pomoci mu nalézt cestu ke spáse – tedy pro něj funguje jako otec. Štítného publikum bychom mohli nazvat rodinou fungující v rámci širší společnosti. Zůstaňme však ještě chvíli u Štítného role otce, která mu poskytuje autoritu. Svě „otcovské“ postavení si Štítný mimo přímé nazývání se otcem a nazývání svého publika dítkami umocňuje také jakýmsi formátem „já“ x „vy“, který ve svých textech vytváří. Když používá model „já mluvím k vám“ a „vy tak číňte“ (i když přímo nerozkazuje, jen doporučuje), distancuje se od svého publika, čímž si vymezuje své postavení.

"I psalť sem vám kniehy dvoje, tyto prvnie sám skládav z své hlavy, jakž mi se zdálo podobně, což sem kde četl neb slýchal na kázanie aneb ot učených aneb se mohl sám domysliť, ješto přístupno k tomu úmyslu, o němž sem psal; ale druhé, ty sem hotové sebrané aneb učiněné někým jiným latině vyložil česky; a kteréť jsú, tamť sem to napsal.“ (Tomáš ze Štítného 1956, s. 39–40);

„A takéť vám razi v nich čisti i za sebe, ano viace proto, abyšte mne otazovali, když čemu čtúc nerozomiete, neb snad po mně nebudete jmiati tak brzo, kto by vám takú věc vypravoval. A veľmiť jest úžitečno otázati, když jest sličné koho, čemu a co čta rozomějie.“ (Tomáš ze Štítného 1956, s. 39)

Štítný jako by byl se svými posluchači přítomen u stolu, seděl v jeho čele, podle čehož odlišuje první osobu singuláru, sebe jakožto otce, od druhé osoby plurálu na straně publika: Já jsem vám napsal knihy, já je skládal ze své hlavy, podle toho, co jsem já kde četl nebo slyšel, anebo sám domyslel. Další jsem poté já, již hotové v latině sepsané vyložil česky. Stále zde velice výrazně vystupuje Štítný, jakožto autor. Oproti tomu nabádá své adresáty, aby se ho otazovali – vy se ptejte; přičemž Štítný poukazuje na důležitost kladení otázek.

Můžeme zde pozorovat zvláštní „prezentistickou figuru“, kdy v textu teď a tady otec sedí u stolu; ten ale za určitý čas zemře (v naprostém souladu s koloběhem života), a pak už zde nebude nikdo, kdo by adresátům na otázky odpověděl – „autorská prezentace“ skončí. A právě proto vznikají Štítného Knihy, které ho po jeho smrti mají zastoupit. Tímto z oné figury plyne, i když až v druhém plánu, exkluzivita.

Pro Štítného je důležité, že jeho Knížky tu budou i až „on nebude“ a zastoupí ho. To zdůrazňuje i v jakémsi manuálu, který svému publiku již v úvodu předává a ve kterém radí, jak jeho Knížky používat. Ten je pro jeho adresáty velice důležitý, protože podobnou „příručku“ pravděpodobně drží v rukou poprvé.

„Protož tiemť mi je chutnějie bylo psáti vám tyto kniehy, aby, což nynie snad pro svú mladost nemůžete rozoměti ani zdržeti v paměti, což bych vám pravil, potom, kdyžť snad umru, aby čtly v nich porozomievajíc, coť mienie, a také, aby mohly (s) sebú úžitečně pomlívati o tom, cožť k spasenie slušie, aneb i s těmi, s kým se budete obierati, aby mohly krátiti chvíli, čtúc v nich, a zvláště v svátky doma ve vsi, kdež ani kázanie bývá ani nešpora.“ (Tomáš ze Štítného 1956, s. 39)

Štítného posluchači mohou být zatím mladí či málo vyzrálí na to, co by jim později chtěl autor předat, anebo, pokud by to nyní vstřebali, je dost možné, že to později zapomenou (a Štítný už tu třeba nebude, aby jim to mohl zopakovat). Proto jsou tyto Knihy důležité – umožní jeho adresátům stálý přístup k jeho poselstvím. Tuto formu média může laické publikum, které je z dřívějších dob zvyklé na ústní předávání v oblasti náboženské otázky, stále chápat jako novou. A proto je toto vysvětlení s následným manuálem potřebné. Štítný přímo vysvětluje, jak jeho texty užívat – adresáti by v nich měli číst a snažit se jim porozumět, krátit

si s nimi chvíli. Knihy by je také měly podnítit k hlubšímu přemýšlení nad tím, co je potřebné ke spasení. A také se hodí zvláště o svátky doma ve vsi, kde kázání často nebývají (což je spojeno se špatnou situací s farami na venkově [Holeton 2002, s. 70]). Knihy by tedy mohly zastoupit i kněze, kterých je na venkově nedostatek.

Nyní se zaměříme na to, jak Štítný pracuje s otázkami. Výše jsme viděli, že autor k nim své adresáty podněcuje (což také konstruuje jeho publikum – on již v textu předpokládá, že jeho adresátům bude potřeba spoustu věcí dovysvětlit; z toho my můžeme předpokládat, že se nejedná o vzdělanou vrstvu). Štítný často svým adresátům klade otázky, na které vzápětí sám odpovídá – tímto způsobem předpovídá místa, která by adresátům nemusela být jasná anebo by u nich mohlo dojít k mylnému výkladu. Tato strategie se snaží předem složitější místa osvětlit, čímž se stává efektivní edukativní pomůckou.

„... aby nezaslůžil slyšeti se pannami bláznivými, jsa vně, když zavrú dveře: ‚Neviem vás, neznám vás.‘ , Odejděte ode mne, ješto činíte nepravost!‘ / Co jest to: ‚Neviem vás, neznám vás?‘ I jak jich nezná, a šle je v oheň pekelní? Jistě to proto, aby ukázal tú řečí, že, jakož jest řečeno, ktož zde nechce, čta o Bohu, jej poznati, v den súdný Pán Buóh také jako nebude jeho tbáti poznati.“ (Tomáš ze Štítného 1956, s. 44)

2.5 O působení slov

Protože jsou Štítného primárními adresáty lidé bez vzdělání, svůj text staví především na srozumitelnosti. Shrňme si zde něco o hlavním předpokladu pro to srozumitelný text vůbec vytvářet. Jak upozorňuje M. Jaluška, úplným základem pro to, aby se někdo pokoušel vytvořit pro někoho srozumitelný text, musí být přesvědčení, že slova na člověka působí – mění ho k horšímu, či k lepšímu (Jaluška 2019, s. 15–16). Slova, která mají působit, se ale nejprve musí k lidem dostat, musí jim být přístupná, tedy pro ně být srozumitelná. O tom, že slova na člověka působí, nemá pochyb ani Tomáš Štítný. Jak dále k otázce působení slov na člověka M. Jaluška píše:

„v kontextu rozšíření literatury v lidovém jazyce mezi širší vrstvy čtenářů před intelektuály s novou palčivostí vyvstává problém škodlivého či blahého působení textů, příběhů sestavených ze slov, na osobní příběhy křesťanů“ (tamtéž, s. 19).

Tedy v době Štítného se tato otázka stává vysoce aktuální. Slova jsou důležitým nástrojem jak v době, kdy se reformní hnutí teprve formovalo, tak i na jeho vrcholu, jak uvidíme u Jana Husa. Moc slov je ale zjevná už od samého počátku bytí – vždyť u Jana se píše:

„Na počátku bylo Slovo, a to Slovo bylo u Boha, a to Slovo byl Bůh. To bylo na počátku u Boha. Všecky věci skrze ně učiněny jsou, a bez něho nic není učiněno, což učiněno jest.“
(Jan 1,1–3)

Jaluška v kontextu slov a jejich působení upozorňuje na Marka (Mk 7,14–23), u kterého se píše: *„Ale pravil, že to, což pochází z člověka, to poskvřňuje člověka“* (Mk 7,20), z čehož následně vyvozuje, že se slovy, které lidé produkují, přichází také nebezpečí (Jaluška 2019, s. 19). Toto bude hrát roli u Štítného kritiky v prologu *Sázavského sborníku*, o níž dále Jaluška také pojednává. Než se na ni zde zaměříme my, podívejme se na text sv. Augustina, dle nějž je žádoucí se pomocí slov z Boha těšit, na který upozorňuje Jaluška (tamtéž, s. 22):

„Ale Bůh, ačkoli se o něm nemůže odpovídajícím způsobem nic vypovědět, přece jenom dovolil, aby mu lidská slova sloužila, a přál si, abychom se radovali z jeho slávy, vyjadřující ji svými slovy.“ (Křesťanská vzdělanost 1. VI; Aurelius Augustinus 2004, s. 51)

U Augustina ještě zůstaňme. V *Křesťanské vzdělanosti* Augustin pojednává také o tom, jak by se měl chovat správný „křesťanský“ řečník. V tomto kontextu naráží na to, že řečnické umění může ve své podstatě pojednávat o pravdě i nepravdě a podněcovat jak k věcem dobrým, tak k těm špatným, a proto si klade následující otázku:

„Je-li tedy řečnické umění samo o sobě neutrální a má proto značnou moc přesvědčovat stejně o špatných jako o správných věcech, proč by se neměli snažit dobří lidé získat je k boji za pravdu, když si je přivlastňují ve prospěch bezpráví a klamu lidí špatní, aby jim pomáhalo zvítězit v nespravedlivých a prolhaných sporech?“ (Křesťanská vzdělanost 4. II; Aurelius Augustinus 2004, s. 173)

Něco podobného trápí i Štítného. Nyní už se zaměříme na jeho kritiku, díky které se následně dostaneme k jeho obhajobě užití českého jazyka pro náboženské spisy. Jak Jaluška uvádí, Štítný v následující pasáži *„formuluje výraznou kritiku konkurenčních textů a především konkurenčních ‚žádostí‘, které ve čtenáři různé texty probouzejí“* (Jaluška 2019, s. 20).

„Ano mnozí rádi by č(es)ké knihy zatratili, kteréž sú dobré, ale oněm básniem, jimiž se smilní viece v svém smilstvu rozžehují, těm nic nedějí, anebo ješto ponúkajú, aby svět vždy byl milován, proti záповědi Božie, jenž jest řekl skrze svatého Jakuba: ‚Ktož chce býti prietel tohoto

světa, bude Božie nepriatel. ' A není-li lépe česky čísti dobré na hradiech neb kdežkolivěk, a v tu dobu aspoň jmieti k Bohu dobrú žádost, zapomenúc zlé milosti smilné aneb klevet svárov?' (Tomáš ze Štítného 1956, s. 41)

Štítný zde naráží na svůj záměr, a to použití českého jazyka v náboženských textech, když se snaží argumentovat proti odmítání tohoto druhu českých knih. Hned v úvodu jako příklad uvádí světské básně psané českým jazykem, které nás neobohatí, k ničemu dobrému nevedou – spíše naopak – a přesto proti nim nikdo nic nemá. Dle Jalušky Štítný těmto textům vytýká dvojakou lásku – lásku ke světu i k Bohu. Svou kritiku při tom míří jak k latinským oponentům, jakožto „*bytostem nedůsledným a hnidopišským zároveň*“, tak k textům, „*kteří proti biblické záповědi ‚ponúkají‘, aby svět byl vždy milován*“ (Jaluška 2019, s. 20–21), což vytváří „*konkurenční milostné pouto, které se s láskou k Bohu vylučuje*“ (tamtéž). Tomášova kritika tedy tkví v „*odmítnutí ambivalence*“ – „*vede se tu spor o hierarchii lásek. Ta namířená k Bohu nesmí mít alternativu, musí stát nejvyšší a všechno přezářit. Špatné knihy se vyznačují tím, že právě tuto exkluzivitu zastírají*“ (tamtéž, s. 21). A i přesto jsou přijímány.

2.6 Obhajoba vernakulárního jazyka a využívání autorit

Proč by tedy čeština nemohla být užita i ke zprostředkování náboženských témat? Toto souvisí se Štítného hlavním cílem, a to se vzděláváním. Srozumitelnost je proto nejdůležitějším aspektem jeho díla – chce, aby si ho mohl přečíst každý (každý gramotný člověk) a poté se jím řídit.

Štítný, pro nějž je předání správného výkladu Božího slova tou největší prioritou, s čímž souvisí právě srozumitelnost, se snaží si své užití českého jazyka obhájit pomocí Písma.

„To dobře tu móż býti znamenáno, že když David hudl před Saulem, ano jeho trápi zlý duch, ihned mu jest odlehčil (!); takéž tehdy jest mnohým lidem: dokudž čtú neb poslúchají dobrého, dotad jich diábel ne tak nuzí zlu žádostí; a když by to, což sú čtli nebo poslúchali, vždy v své mysli přemietali, jistě by diábla odehnali.“ (Tomáš ze Štítného 1956, s. 41)

V začátku pasáže, kde Štítný vysvětluje, proč užívá český jazyk, podává pádný argument – je potřeba, aby lidé četli a poslouchali „dobré“, protože pak budou mnohem odolnější před svody ďábla. Příklad pro to nachází v Bibli, o níž se opírá. Je potřeba, aby se lidé dobrými texty obklopovali co nejvíce, a pokud k tomu má dojít, musí oněm textům rozumět.

„Ano i svatý Pavel, k(o)muž jest epištoly psal, psal jest jejich jazykem, Židóm židovksy, Řekóm řecky. A svatý Jeroným babám psal i vykládal Písmo z neznámého jazyku. Kéž jest řekl: „Sprostí tomu nerozumějí!“? A proto-li mostóv nedělají, že by nemúdrý mohl upadnutí s něho?“ (tamtéž)

Následně zmiňuje epištoly svatého Pavla, který je také lidem psal tak, aby jim rozuměli. Protože i nevzdělaní lidé (tedy ti latiny neznali) by měli rozumět tomu, co stojí v Písmu, aby mohli být vedeni. Zmíněním jednoho z *auctores*, sv. Pavla, ke kterému se zde Štítný přirovnává, si Štítný zajišťuje oporu pro své počínání. A protože se v Písmu projevuje vůle Boží, Štítný nejen že si ve svém textu „propůjčuje“ autoritu sv. Pavla, ale také, jeho prostřednictvím, využívá Boží *auctoritas*. Na sv. Pavla odkazuje i dále: *„Múdrejší tomu rozumějí, že tak vzácen jest mu Čech jako latiník. By chtěli, dobře by se toho zeptali na svatém Pavlu.“* (tamtéž, s. 42). V pasáži výše se Štítný také opírá o jednoho z církevních otců (*patres*) – o církevního učitele Jeronýma.

„Protož nezdá mi se, by zlé bylo Čechóm české kniehy psáti, jimiž by mohli mieti viery křesťanské a dobrých vášní naučenie. A protož, nechť mě had i uštn(e), a já sbierám tyto třiesky k dobrému ohni, abych se i s vámi shřiel. Úfámť Bohu, žeť se zhojím, jakož sú se zhojili i jiní.“ (tamtéž, s. 41–42)

V závěru konstatuje, že vzhledem ke skutečnostem, které uvedl výše – tedy že je potřeba, aby lidé v podobných textech mohli číst (proto, aby se obrnili před svody ďábla – Štítný tedy nejedná ve svém zájmu, nýbrž v zájmu celé křesťanské společnosti); a také fakt, že i v Písmu stojí, že svatý Pavel k šíření dobrého vernakulární jazyky použil atd. – považuje Štítný užití českého jazyka za vhodné. Podal pádné argumenty, v nichž se podpírá uznávanými autoritami, díky Písmu i autoritou nejvyšší – tou Boží, a tím si své počínání obhájil. Důvody k užití českého jazyka jsou důležité a on tak proto, aby mohl obohatit své posluchače a navést je na správnou cestu, ochotně podstupuje riziko, že bude odsuzován; přičemž doufá, že Bůh mu odpustí, protože vzhledem k opírání se o Písmo jedná pod jeho záštitou.

Podobný je i Štítného přístup ke zdrojům, ze kterých hojně čerpá. Štítný často, nejspíše proto, že postrádá autoritu kazatele, autory, ze kterých čerpá, explicitně zmiňuje. Tím si od nich zapůjčuje *auctoritas*, která mu schází a svým textům tak zajišťuje respekt. Štítného největší inspirací (mimo Bible) byl, jak už jsme v úvodu ke Štítnému poukázali, sv. Augustin, uznávaný církevní učitel, kterého Štítný často parafrázuje, přičemž ho explicitně zmiňuje:

„Rozochvilo mě jedno kázanie svatého Augustina, jenž budu udatněji psáti české knihy, ...“ (Tomáš ze Štítného 1956, s. 42); „Protož oboji znamenajte, co' v tom kázanie pravi sv. Augustin, ...“ (tamtéž); „I pravi takto sv. Augustin mezi jinú řečí: ...“ (tamtéž); atd.

Různých zdrojů Štítný užívá velké množství, a přesto je jeho text koherentní. Sám totiž vše doplňuje vlastními myšlenkami a jiné autory, jak jsme viděli výše, spíše parafrázuje. Svému čtenáři také často předává kompletní odkaz i s citátem. Tuto „úplnost“ adresáti jistě ocenili, protože vzhledem k době by ani u uživatelů z řad farářů pravděpodobně nebylo možné jakékoliv dohledávání – většina textů byla v latině a horší byla jistě i jejich dostupnost. Patrné je to například zde:

„A ono, ješto v Šalomúnových knihách psáno, velmi pilně a z bázní máme slyšeti, neb pravi: ‚Ktož zatvrdí ucho, aby neslyšal zákona, toho modlitba bude u mrzkost.‘“ (Tomáš ze Štítného 1956, s. 44)

2.7 Exemplum

Se srozumitelností, která je pro Štítného důležitá, souvisí i jeho užívání exemplum. Nejprve si objasněme termín *exemplum* dle pojetí Arthura Piageta (jak ho uvádí E. Petrů): ten „*chápe exemplum jako každý druh vyprávění (jakéhokoliv pŮvodu), který může sloužit k osvětlení nebo doložení morálního nebo náboženského poučení*“ (Petrů 1966, s. 7). Exempla jsou poté dle Moshera geneticky rozdělována na čtyři prameny (tamtéž) – nám zde však asi bude stačit to, že Štítný v následující ukázkě užívá exemplum ze současnosti (z jeho pohledu) a z osobních zkušeností. Štítného záměrem je ve většině případů pomocí exempla objasnit nesnadno srozumitelné tvrzení. E. Petrů dále uvádí, že Štítného exempla jsou v celém jeho díle vybírána převážně z náboženské literatury (tamtéž, s. 60).

Štítný k tomu, aby svým čtenářům zprostředkoval „vznešené“ myšlenky, užívá přirovnání, která jsou měšťanům a venkovským lidem mnohem bližší. Klade tedy vedle sebe dvě stejně vyznívající skutečnosti, které by se z určitých hledisek daly považovat za kontrastní – narážíme na kontrast litery a ducha; profánní událost je zde propojena s duchovním smyslem a ty ve výsledku vyznívají stejně. Toto spojení skvěle funguje k objasnění něčeho, co by z počátku mohlo být pro pochopení složitější.

„A když jest to tak, co sobě myslě ti slúhy, kteříž jsou tak nedbánlivi svého pána, že i listův ot něho, jimiž je zuove do královstvie blaženého, nechtie čísti ani slyšeti? I jak' se zdá, když by

někto z nás svému šafáři poslal listy, a on netoliko neučinil kázanie jeho, ale že by k tomu v svém netbání, jako za nic toho prikázání neváže, i nechtěl ani listov čisti, poněť by nezaslužil dieky, ale pokuty: taktěž ten, ktož svatého Pisma netbá čiesti, kteréž z věčné vlasti posláno jest, zajisté máť se báti netoliko, aby otplaty neměl, ale k tomu i věčné múky neušel.“ (Tomáš ze Štítného 1956, s. 43–44)

Činy a jejich důsledky z pozemského světa jsou pro čtenáře mnohem snáze uchopitelné; čtenář si je může snáze uvědomit, protože se už s něčím podobným setkal – na vlastní oči viděl, jak člověk, který činil špatně, dopadne; toto o hrozbách, které přijdou po smrti, říci nejde. (Pokutu již jistě spousta ze čtenářů někdy dostala, věčná muka však ještě nezažil nikdo.)

Podobenství jako takové je dost výrazný novozákonní evangelijní slohový útvar, tedy Štítný nepřichází s ničím novým. Vzhledem ke konstrukci Štítného publika se ale jedná o efektivní edukativní pomůcku. Vrátime-li se do dnešní doby, stejná pomůcka je využívána při vzdělávání a výchově malých dětí. Použit jako vzor situaci, která je neznalému adresátu již známá, je ve vzdělávání efektivní. Toho si byl pravděpodobně vědom i Štítný. A vzhledem k tomu, že nepromlouval ke vzdělanému kléru, nýbrž k nevzdělaným lidem („dětem“), je jeho postup pochopitelný.

Nyní se podívejme na další funkci Štítného exemplu. Vycházejme přitom ze Scanlonova tvrzení, že exemplum také může poskytovat autoritu otců (Scanlon 1994, s. 64). K tomu ale dochází jen tehdy, „*naučí-li se exegeta stát dobrým ‚synem‘ a plně se svým ‚nadřazeným‘ podřídí*“ (tamtéž). „*Podrobení se církevní autoritě s sebou totiž přináší část její sakrální síly*“ (tamtéž). Když Štítný poukazuje na to, že není prvním, kdo se kdy pokusil navést ztracené na správnou cestu, a také jistě nebude prvním, kdo se bude potýkat s odporem – čímž se určitým způsobem také vymezuje vůči budoucím kritikům – opírá se o *auctoritas* křesťanských svatých otců:

„Taktěž mnozí dobří lidé sbierali rozličné písmo a psali je proto, aby se shřieli ti, ješto jsú zastydli, tápajíc moři tohoto světa; a zlý starý had diábel pustil jed závisti v ruce jich, to jest jich účinek závisti zlých lidí leptal. Toho nebyl prázdnen ani svatý Jeroným ani sv. Augustin ani sv. Řehoř; a c(o) pak já!“ (Tomáš ze Štítného 1956, s. 41)

Štítný se zde srovnává se svatým Jeronýmem, svatým Augustinem a svatým Řehořem. V textu je explicitně vyjmenovává a poté zmiňuje sebe, pomocí zvolání „*A co pak já!*“ – čímž čtenáři vlastně říká, že stejné problémy, na které naráží on, měli i tito *auctores (patres)*. Zároveň, i přes to že se s nimi srovnává, určitým způsobem uznává jejich vyšší postavení. Jako

by říkal, že když už se s těmito problémy setkávali uznávaní otcové, tak co potom on, prostý muž, který „pouze“ vykládá pravdu... Srovnává se a zároveň klade níže – podrobuje se těmto církevním autoritám, čímž získává část jejich sakrální síly. Také si takto obhájí případnou kritiku, protože potýkali-li se s ní takto velcí muži, je úplně přirozené, že se s ní bude potýkat i Štítý.

Samo exemplum, jehož rétorická síla dle Scanlona tkví „v napětí mezi posvátným a profánním“ (Scanlon 1994, s. 72) a které pomáhá vysvětlit to, co má adresát pochopit, je společným prostředkem pro oba naše autory, který užívají „jakožto *narativ k přesvědčení laického publika*“ (tamtéž, s. 58).

3 Jan Hus

Nyní už se zaměříme na Jana Husa. Než se blíže podíváme na jeho text, v němž se zaměříme i na výše zmíněné exemplum, nastiňme si alespoň stručně dobové okolnosti, ve kterých tvořil, a také něco o jeho životě. Čerpat zde budeme především z knihy *Jan Hus: život a smrt kazatele* P. Soukupa.

3.1 Základní údaje

Doba, do které se Jan Hus narodil a v níž dále žil, byla, jak uvádí P. Soukup, dobou „*plnou rozporů*“ (Soukup 2015, s. 26) – v katolické církvi zastává úřad více papežů (tzv. papežské schizma), a církev je proto „*rozpolcená vedví*“ (tamtéž, s. 24). Duchovenstvo při tom nežije v askezi, jak by správně mělo, ale je rozmařilý (tamtéž). Za Husova života se také ve svých pozicích často střídají králové, pražští arcibiskupové a papeži (viz tamtéž, s. 26).

Dle nejnovějších poznatků se Hus narodil kolem roku 1370 v Husinci u Prachatic, kde také navštěvoval základní školu. Ve studiu dále pokračoval na pražské univerzitě, kde roku 1393 získal titul bakaláře svobodných umění a následně roku 1396 titul magistra. Ve studiu pokračoval i nadále, a to na teologické fakultě, kde byl roku 1400 vysvěcen na kněze (tamtéž). Toto snažení nakonec vyústilo až v jeho jmenování správcem Betlémské kaple, kde „*se začal pilně a svědomitě věnovat kazatelskému úřadu*“ (tamtéž). Jak píše Soukup, v Betlémské kapli Hus působil 10 let a „*jeho pastýřská činnost zde byla mnohostranná a intenzivní*“ (tamtéž, s. 25). Hus zde také střetává nové publiku, a to publikum městského typu.

Vrátíme-li se k dobovým okolnostem, nutno zmínit, že Českým zemím se ve 14. století velice dařilo, jak upozorňuje i Soukup (tamtéž, s. 26). Mimo jiného se velice daří českému jazyku – v tomto kontextu P. Rychterová poukazuje na to, „*jak velice rychle – během dvou až tří desetiletí po smrti Tomáše ze Štítného – zmizela hranice mezi latinskou a národně jazykovou kulturou elitních vrstev*“ (Rychterová 2012, s. 575). Jako příklad udává Husa a Jakoubka ze Stříbra, kteří „*překládali bez zábran do českého jazyka výsostná teologická díla anglického reformátora*“ (tamtéž). Za tímto výrazným posunem dle Rychterové stojí jak předchozí vývoj, tak i nový skupinový recipient, který vznikl spojením „*elitního producenta*“, „*reproducenta a recipienta dvorského typu*“ spolu s „*vzdělaným laickým konzumentem orální katecheze městského typu*“ (tamtéž).

Za vlády Václava IV. se výrazně zlepšily „materiální a organizační podmínky duchovní péče“ (Soukup 2015, s. 27), což, jak Soukup dále poukazuje, s sebou přinášelo i vyšší nároky věřících. Ti začali být nespokojeni s představiteli církve, kteří „nesplňovali morální standardy“ (tamtéž). Jádrem této opozice se stávají „charismatictí kazatelé“ a „zainteresovaní laici“ (tamtéž), ale opoziční skupina se formuje také na univerzitě, kde Hus během svých studií (90. léta 14. stol.) naráží na „skupinu stejně smýšlejících kolegů“ (tamtéž). To, co je propojovalo, byla především filosofie anglického teologa Jana Viklefa, která v těchto učencích podnítila zájem o reformu církve. Mimo Husa a dalších se v této skupině angažoval i Jakoubek ze Stříbra, Štěpán z Palče a Jeroným Pražský, který byl i tím, který Viklefovy spisy pražské univerzitě zprostředkoval (tamtéž, s. 28).

Kvůli sympatiím k Viklefovi a šíření jeho myšlenek se však Hus dostal do problémů. Roku 1403 bylo 45 tezí Viklefa odsouzeno a byly samotnou univerzitou označeny jako kacířské – Hus však stále za ním stojí a hájí ho. Roku 1408 už Hus stál v čele viklefského reformního hnutí, což vyústilo v jeho obžalobu u pražského arcibiskupa a Husův proces se dostal až k papežské kurii (tamtéž, s. 28–29). Jako výsledek koncilu svolaného r. 1409, na kterém mělo být zrušeno papežské schizma (ale stejně zrušeno nebylo), byl jmenován nový papež – Alexandr V. Ten jako řešení Husova procesu vydal r. 1410 bulu, ve které nařídil zabavit všechny Viklefovy spisy a také zakázal kázání v kaplích, což zahrnovalo i Kapli betlémskou (tamtéž, s. 29–30). Toto ještě více „vyostřilo konflikt mezi husitskou skupinou a církevními úřady“ (tamtéž, s. 30). Hus stále Viklefa hájí a podává odvolání proti ničení jeho knih, což spouští soudní proces u papežské kurie. Po tom, co je předvolán do Říma a nedostaví se, je na něj uvalena klatba (tamtéž).

Všechno ještě zhorší Husova kritika odpustků papeže Jana XXIII., kvůli které se od něj odvrátili někteří z jeho dříve stejně smýšlejících přátel a také král Václav IV. Na Husa je poté, na podzim roku 1412, uvalena zostřená papežská klatba (protože se stále nedostavil k soudu), a navíc Praze hrozí interdikt (tamtéž). Jan tedy odchází z Prahy na venkov, kde vzniká také text, kterému se dále budeme věnovat, a to *Zrcadlo hříšníka*.

Zde jsme shrnuli to pro naši práci nejdůležitější. To, co následovalo dále, shrňme jen stručně – jak Soukup píše, roku 1414 Hus přijal pozvání na koncil v Kostnici, který byl svolaný králem Zikmundem a papežem Janem XXIII. za účelem vyřešení schizmatu. Hus doufal, že i jeho případ se tam vyřeší. Král Zikmund mu na cestu přislíbil ochranu průvodního listu (tamtéž). Ale po událostech v Kostnici se již Hus zpět nevrátil...

Než se zaměříme přímo na rozbor textu *Zrcadlo hříšníka*, stručně si tento traktát představme. *Zrcadlo hříšníka* (tzv. *Věšší*) patří mezi tzv. *drobné spisy české* – Husovy české spisy kratšího rozsahu, které vznikaly od r. 1412 do r. 1414, které měly různá zaměření a jejich autor v nich „poměrně pestrým způsobem reagoval na události pohnutých let, kdy tato díla vznikala“ (Molnár 1985, s. 8). Molnár v kontextu Husových českých spisů poukazuje na Husovu kvalitu jakožto literáta – Hus dokázal propojit „novátorsky aktuální obsah projevu s osobitou a výraznou formou“ (tamtéž), která často obsah ještě umocňovala (tamtéž). To platí i pro *Zrcadlo hříšníka*, které původně vznikalo jako překlad údajně Augustinova traktátu *Speculum peccatoris*. Hus překlad zaktualizoval svými ohlasy na události doby, ve kterých překlad vznikal (tamtéž, s. 10) a dodal mu onu umocňující formu. Jedná se o nábožensko-morální traktát, který funguje také jako „vlastní vstup do bezpečného díla Husova“ (tamtéž, s. 9), a to, jak poukazuje Molnár, kvůli jeho obsahu a metodě – traktát má „charakter úvahový, popřípadě úvahově výchovný, a je přitom v podstatě překladem“ (tamtéž) a jeho forma, díky vytvořenému refrénu z hlavního citátu, „dotahuje tendenci předlohy k naprosté důslednosti“ (tamtéž, s. 10).

Zrcadlo hříšníka jsme vybrali, protože se, podobně jako u Štítného předmluv, jedná o text „vstupní“ – autor v něm shrnuje své záměry a základní smýšlení. Jak už také víme, *Zrcadlo hříšníka* je aktualizovaným překladem Augustinovi připisovaného spisu *Speculum peccatoris*. Tím, že zde Hus stejně jako Štítný vycházel ze sv. Augustina, je tento text pro náš kontext vhodný – můžeme pozorovat dva rozdílné způsoby, jimiž z tohoto církevního učitele naši autoři vycházeli. Nyní se již přesunme přímo k textu, v němž se zaměříme především na to, jak Hus chápe roli otce, jak pracuje s autoritami a jak si vytváří a čím si získává publikum.

3.2 „My, dietky Božie“

Hus, jakožto vysvěcený kněz, již nějakou autoritou přirozeně disponuje. Možná i proto se v textech, jež zde zkoumáme, neklade nikam výš, než je jeho publikum. Hus se nijak od svého publika v textu nedistancuje – namísto užití první osoby singuláru pro sebe a druhé osoby plurálu pro své adresáty užívá jedno hromadné „my“, tedy první osobu plurálu. Toto souvisí i s jeho chápáním sebe a ostatních věřících. V textech se stylizuje do stejné role, jako jsou jeho adresáti – všichni jsou si rovni. Všichni jsou totiž dítkami Božími, které jsou na stejné cestě, na cestě domů ke svému otci – tato konstrukce, jejíž součástí je Hus jakožto tvůrce i jeho publikum, prostupuje celým textem.

„Najmilejší, poňavadž v cestě jsme tohoto biedného a utiekajúcieho sveta, dnové naši jako stien hynú!“ (Jan Hus 2018, s. 9); *„Protož pilně, snažně a nábožně v noci i ve dne máme se jemu modliti, aby nám ráčil dáti pomoc svú, abychom naplnili tu radu, jenž die: ...“* (tamtéž, s. 10)

Hus i jeho adresáti usilují o spasení, k jehož dosažení jim může pomoci jedině Bůh, ten pravý otec. Zde vyvstává „novozákonní“ obraz otce – o Bohu, jakožto jediném pravém otci se pojednává v Matoušově evangeliu (Mt 10,34–41), které jsme zmiňovali již u Štítného ve spojení s jeho důrazem kladeným na správný výklad Písma. Hus má blízko k Novému zákonu i díky své roli kazatele. Jako kazatel vystupoval v evangeliu Kristus, který je zároveň Božím Synem. Hus své adresáty podněcuje k tomu, aby svého otce (Boha) poslouchali. Následováním jeho rad a poselství se tak k němu mohou navrátit. Navrátit se tam, odkud původně lidé pocházejí. Pozemský svět zde je jen dočasný:

„Ale věda prorok, že jest host a pútník v cizí zemi, člověk nemocný a na malý čas zde živý, volaje, die: ...“ (Jan Hus 2018, s. 13) a *„Jistě, najmilejší, by každý z nás znamenal krátkost zdejšíeho svého života ...“* (tamtéž)

Hus v tomto kontextu také často poukazuje na hnus a bídu tohoto pozemského světa a spolu se stále se opakující anaforou *„Ó, by smyslili a rozuměli a na najposlednějšie věci patřili!“* (tamtéž, s. 9) (která shrnuje celou myšlenku textu a stále ji připomíná – tedy to, že nejvíce záleží na tom, co přijde po tomto pozemském životě – čímž si ji adresáti mohou lépe zapamatovat) svým adresátům připomíná, že tento svět není naším přirozeným domovem, je pouze přechodnou zastávkou, kterou bychom se neměli nechat zlákat, ale měli bychom se snažit dojít (zpět) ke svému otci a k věčnému životu.

„A tak má každý znamenati, že jest v údolí biedném, jako z vlasti své vypověděný, nemocný, v ctnostech chudý a smrti, jiejž vždy čeká poddaný.“ (tamtéž, s. 12); *„By smyslili, odkud jsú přišli! By rozuměli, kde jsú, a by patřili, kam to jdú! A kterou cestú!“* (tamtéž, s. 19)

A pokud se tímto poselstvím budou adresáti (i Hus) řídit, budou žít v souladu s Božím slovem, své „vysněné destinace“ nakonec dosáhnou: *„Ukazuje to Spasitel, řka, že pójdu dobří v život věčný ...“* (tamtéž, s. 14) Ovšem pokud ne, čekají je věčná muka: *„a zlí pójdu v muky věčné“* (tamtéž).

3.3 Hus, Boží prostředník

Jak jsme již v úvodu ukázali, Bůh disponuje tou největší *auctoritas*. Hus se v textu prezentuje jako prostředník, který poselství této autority předává – tím se velice podobá biblickým prorokům. Pro příklad si uveďme největšího z proroků Mojžíše, o kterém jsme už také hovořili. Hus se ale na rozdíl od něj nevnímá jako vyvolený; je jedním z Božích dětí. Toto je v souladu s jeho rolí kazatele – kněžská autorita se totiž zakládá na „*roli prostředníka mezi člověkem a Bohem*“ (Kánský, Maříková 2017, *kněz*), přičemž je kněz stále „pouze“ člověkem. Kněze bychom mohli chápat jako někoho, kdo slova vygenerovaná Bohem a sepsaná *auctores* zprostředkovává přímo lidem, které se jimi snaží ovlivňovat, přeměňovat.

„*Protož die žádúci a svrchovaný Pán a rádcě: ,Ó, by smyslili a rozuměli a na najposlednější věci patřili!*“ (Jan Hus 2018, s. 11); „*Neb nemnozí jsú, by tu svatú našeho Spasitele radu vážili.*“ (tamtéž); „*... tři věci v té radě Pán Bóh nám položil: ...*“ (tamtéž, s. 12); „*... a tak smysle a rozuměje, jakož Bóh radí, ...*“ (tamtéž, s. 14) atd.

Poselství, které nám Hus předává, pocházejí od Boha. To Bůh je jejich autorem, a proto bychom se jimi měli řídit. Tím, že Husovy texty „obsahují“ Boží *auctoritas*, mají automaticky zajištěný větší respekt.

Hus je v celém svém jednání poháněn Boží vůlí: „*Chce Pán Bóh, aby každý z nás sám svú biedu znamenal, ...*“ (tamtéž, s. 12); „*Chce Bóh, aby každý znamenal, že neurodil se v svět na hody, ale k pracování ...*“ (tamtéž), kterou „pouze“ zprostředkovává. Často také Boha jakožto autora jím pronášených slov explicitně zmiňuje: „*Protož die Pán: ...*“ (tamtéž, s. 16); „*slyš Ducha svatého, jenž die: ...*“ (tamtéž, s. 21) atd.

Zajímavé je, jak Hus mísí Boží autoritu s tou lidskou, když jako příklad, který má jeho adresáty varovat před svody ďábla, uvádí Krista, vtělení Pána Boha, spolu se sv. Martinem. Krista v textu klade hned vedle světce, čímž jako by jejich autoritu nijak nerozlišoval.

„*Ó, by smyslili, rozuměli a patřili, že d'ábel chytrý o Krista se pokusil, aby v hříech uvedl, a svatého Martina na smrti, aby, ho sveda, duši v zatracenie uvedl.*“ (tamtéž, s. 19);

V podobném kontextu Hus svým adresátům předkládá jako příklad biblického proroka, jímž myslí krále Davida, který se v žalmu 63,2 (ten v textově kritickém aparátu uvádí Sichálek [Sichálek 2018, s. 163]) modlí v poušti Judské. Žalmů, které jsou připisovány Davidovi, se

v žaltáři⁵ objevuje nejvíce, proto je s ním často spojován. I David se bál svodů ďábla, a tak se uchýlil k modlitbám – tím má jít Husovým adresátům příkladem:

„Bál se toho prorok. Protož modlí se, řka: ‚Uslyš modlitbu mů, když prosím, od bázni nepřítele vysvobod’ duši mů‘“ (tamtéž, s. 19)

Vedle té nejvyšší Boží autority, kterou si pro své texty „propůjčuje“, si Hus vypomáhá i odkazováním k jednotlivým *auctorům*. Mimo jejich uvádění jakožto příkladu pro své adresáty se Hus také odvolává na jejich slova:

„Jako die svatý Pavel, že, vieru majíce, nevěrní svému Pánu budeme.“ (tamtéž, s. 10); „Neb die Jeremiáš: ...“ (tamtéž, s. 13); „Jakož die Ekleziastes ...“ (tamtéž); „... jakož die prorok: ...“ (tamtéž, s. 21).

3.4 Exemplum

Strategie uvádět *auctores* příkladem nás přivádí k exemplům, kterých Hus, stejně jako Štítiny, užívá. Užívá je především k tomu, aby své publikum o něčem přesvědčil, popřípadě, aby mu něco vysvětlil. V tomto textu nalezneme především exempla náboženská, odkazující k Písmu; podobná tomu níže uvedenému:

„Věrně, který by hříšník právě se v tom zrcadle ohlédal, byl by silnější než Samson, ostrážitější než David, moudřejší než Šalomon. Ti tři v tom zrcadle ohledávati se zmeškali, často se v ně nenahlédali. Protož, chlípností těla svého jsúc oslepeni, byli sú poraženi.“ (tamtéž, s. 11)

Hus spoléhá na to, že jeho adresáti Písmo znají, a tak jeho aktéry používá jako příklad, o který se opírá, když svému publiku něco vysvětluje. V našem případě to, jak je důležité se v tomto textu stále se opakující Boží radou řídit, protože když nebudeme, dopadneme špatně – jako Samson, David atd. Hus vybírá příkladné biblické postavy a tyto mocné muže dále v textu klade do kontrastu s námi lidmi:

„Ó, poňavadž ti a tací velcí mužie v tak hrozný hříech sú upadli, v nichž byla síla, múdrost a duch Boží, kterak veliké pilnosti, opatrnosti a snažnosti jest nám potrebie, jenž sme v duchu mdlí, hlupí a nestateční?!“ (tamtéž)

---

⁵ = Kniha žalmů

Tak činí proto, aby adresátům ukázal, že ti, kteří byli Bohu mnohem blíže než my lidé, se se svody setkali; my bychom tedy měli být ještě opatrnější. V závěru pasáže Hus dodává konečné shrnutí – vysvětlení, k čemu má toto exemplum sloužit:

„Protož o těch mužiech nám Písmo jest položeno: Aby ti třie byli na příklad, ne ku pádu, ale k výstraze! Aby nižádný z nás nedoufal své síle, své múdrosti a své svatosti! Ale bychom vždy byli báznivi, vždy své hříechy vzpomínali a vždy svého spasenie byli pilni.“ (tamtéž)

Husův vztah k začleňování jiných žánrů do katecheze byl spíše odmítavý, a proto u něj exempla jiná než ta odkazující k náboženské literatuře, či ke skutečnostem z jeho vlastního života, téměř nenajdeme. O tomto pojednává P. Rychterová, která v této souvislosti upozorňuje na Husovo kázání z roku 1405, ve kterém Hus kritizuje kazatele, kteří *„se často uchylují k bajkám, anekdotám a příběhům, protože chtějí jít po chuti svým posluchačům – namísto toho, aby jim dodávali morální sílu a vedení“* (Rychterová 2015, s. 176). Jak dále Rychterová uvádí, Hus se podobným literárním a rétorickým pomůckám, které soudobé kazatelské praktiky nabízely, vyhýbal – užíval místo toho příklady, *„které byly založeny buď na jeho vlastních zkušenostech, nebo pocházely z jeho bezprostředního okolí“* (tamtéž). Rychterová také poukazuje na to, že tímto přístupem se Hus inspiroval u Viklefa, který ve svém spisu *De Veritate Sacrae Scripturae* obviňuje duchovenstvo z *„odlehčování jejich povinnosti kázat evangelium uchýlením se k podobnostvím, bajkám a anekdotám“* (tamtéž). Na závěr Rychterová cituje kněze J. Sedláka, který tvrdí, že toto Husovo odmítání výše uvedených „nástrojů“ vedlo k purismu a ve výsledku zbavilo i samotného Husa *„důležitých rétorických pomůcek“*, kvůli čemuž byl poté nucen vzbudit zájem publika jinými prostředky (tamtéž).

Než se přesuneme k oněm „jiným prostředkům“, všimněme si, že v exemplu uvedeném výše má Hus tendenci svým adresátům také věci vysvětlovat. Tato strategie je patrná i v následující pasáži, kde Hus vysvětluje, co říká Bůh, čímž chce patrně předejít mylnému výkladu Božích slov.:

„Já vašemu zahynutí – to jest zatracení – budu se směti – to jest vás položím hodny smiechu. A když vás ohromí brzká truchlost – to jest brzká psota věčná, budu se vám posmievaťi – to jest hodny věčného posmievanie ukáži.“ (Jan Hus, 2018, s. 20)

Tato strategie souvisí s funkcí Husova textu, který se nazývá *Zrcadlo*, což i přímo v textu Hus zdůrazňuje: *„Aj, nejmilejší, kterak užitečné hříšným jest zrcadlo, ta rada Božie!“* (tamtéž, s. 11) Název *Zrcadlo* je důležitý (to můžeme usuzovat z toho, že má autor potřebu ho v textu explicitně zmínit). Jak píše J. Sichálek, metafora zrcadla, která do konce 12. století

představovala klam či zdání po vzoru antiky a Nového zákona („*Vidění ve snu je jako hledět do zrcadla: jen obraz obličeje proti obličeji skutečnému.*“⁶ [Sír 34,3]; zrcadlo, které skutečnost neukazuje jasně, zmiňuje i apoštol Pavel ve svém Prvním listě Korintským, když ho připodobňuje k situaci „nyní“, kdy je naše vidění „zamlžené“ a Boha zatím poznáváme jen částečně: „*Nyní zajisté vidíme v zrcadle a skrze podobenství, ale tehdyž tváří v tvář. Nyní poznávám z částky, ale tehdy poznám, tak jakž i známostí obdařen budu.*“ [1Kor 13,12]) v pozdějších staletích nabyla pozitivního významu (Sichálek 2018, s. 145). Proto se začala objevovat „*jednak v názvu encyklopedických děl, jednak v názvu děl nábožensky či morálně vzdělávacích, určených přímo či nepřímo laikům*“ (Sichálek 2018, s. 145). Samotným názvem tedy Hus svůj text dedikuje především laikům a nepřímo jim říká, že se jedná o text vzdělávací, který jim má zprostředkovat pravdu.

3.5 „Jiné prostředky“ – aktuálnost, kontroverze

Nyní se však pokusme popsat, jak chápeme Sedlákovy „jiné prostředky“. Hus namísto toho, aby se uchýloval k zábavným přirovnáním, či různým odlehčujícím prostředkům, aby tak získal pozornost svých posluchačů, se snaží být ve svých textech aktuální – vztahovat se k soudobému dění. Jako ukázkou si uveďme jeho kritiku odpustků:

„*Ó, by smyslili a rozuměli, ktož sú hřešili, aby se právě káli, dosti za hříechy učinili a v odpustky trhovské nedoufali! By smyslili, že jakož kto zaslúží, takež jemu Bóh odplatí. By rozuměli, že milosti neb hříechóv odpuštění nemají za penieze prodávati aniž mohú, než že lidi klamají, když na peněžích milost řečí svú vydávají. Ó, by na konec hleděli, kterak na smrti nepomohú papežovi listové, nepřededú-li dobří skutkové.*“ (Jan Hus 2018, s. 17)

Hus zde zpochybňuje odpustky – jak píše P. Soukup, „*obchod s odpuštěním hříchů*“ (Soukup 2015, s. 30) – které nabízel papež Jan XXIII., aby tak získal finance na křížové výpravy proti neapolskému králi Ladislavovi (tamtéž). Hus zdůrazňuje, že hřích penězi vykoupit nelze. Hřích je možné vykoupit pouze dobrými skutky. Tímto zpochybněním odpustků Hus zpochybňuje i autoritu papeže – kterého s nimi v textu přímo propojuje, když odpustky nazývá jako *papežovi listové* –, hlavy církve (se kterou se, jak už víme, dostává do konfliktu) a celé středověké křesťanské společnosti.

---

⁶ Český ekumenický překlad (*Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad*. Praha: Česká biblická společnost, 2008)

Hus se svou kritikou dotýká té největší *auctoritas*, která se v tomto pozemském světě ve středověku nachází. Na toto postavení papeže upozorňuje také Ullmann, který dodává, že papežova *auctoritas* „je udělena Bohem za účelem správy tohoto pozemského světa“ (Ullmann 2013, s. 21). Papeže bychom mohli chápat jako „prodlouženou ruku Boží“, která by Bohu měla pomáhat s řízením křesťanské společnosti zde na zemi. Jak dále Ullmann uvádí, i císař je papeži podřízený – „světská moc nemá právo vydávat dekrety týkající se víry [...] a také musí vykonávat svou vládu podle pokynů církve“ (tamtéž, s. 20). To, že církev řídí královskou moc je samozřejmé (tamtéž). Jak dále Ullmann pojednává, světská moc disponuje pouhou *potestas*, tedy úřední výkonnou mocí, kdežto papež má svou *auctoritas*, která mu umožňuje být pro vše určujícím (tamtéž, s. 20–21). Ullmann to shrnuje takto: „*auctoritas* má schopnost formovat věci, *potestas* má sílu vykonávat to, co stanovila *auctoritas*“ (tamtéž, s. 21). Papežská *auctoritas* je tedy nadřazená světské *potestat* a jak jsme již na začátku tohoto odstavce naznačili, vládne celému pozemskému světu. Hus, který papežskou autoritu zpochybňuje, tak činí v souladu s myšlenkou, kterou rozvíjí ve svém spise *De ecclesia (O církvi)* z roku 1413. Tu, jak poukazují Hrabák s Havránkem, přejal od Viklefa a tkví v tom, že „*církev je sbor vyvolených k spasení, v jehož čele stojí Kristus, a nikoliv organizace vedená a řízená papežem*“ (Havránek, Hrabák 1963, s. 150).

Jak upozorňuje Sichálek, díky této aktualizaci také usuzujeme dataci *Zrcadla hříšníka*, která je právě kvůli „*zmínce o sporech kolem prodeje a kupování odpustků*“ zasazována do poloviny roku 1412 (Sichálek 2018, s. 145). Tato aktuálnost, která postupně vyúsťuje v kontroverzi – výrazná kritika církve, která je od druhé poloviny *Zrcadla* v textu přítomná (a vrcholí v pozdějším spise *O církvi*) – je přirozeně pro publikum lákavá. I dnes lidí zajímá především aktuální dění a jedná-li se o kritiku něčeho, s čím je společnost nespokojená, tak tím ještě spíše.

Hus ve svém textu kritizuje aktuální situaci rozmařilé církve – ostře tak činí přirovnáním majetku chtivých kněží k havranům hodujícím na mrtvole: „... a kněžie, aby tvé mrchy jako havranie požili ...“ (Jan Hus 2018, s. 14).

Svou kritiku ještě stupňuje, když je v následující pasáži uvádí jako špatný příklad ve spojení s Božími slovy o rozmařilém Izraeli, které se objevují u Mojžíše v Dt 32,15 („*Takž Izrael ztučněv, zpíčil se; vytyl jsi a ztlustl, tukem jsi obrostl; i opustil Boha stvořitele svého, a zlehčil sobě Boha spasení svého.*“), které Hus podává takto: „*Zhruběl jest zmilelý a odvrátil*

sě; zhruběl jest a ztučněl a rozšířil se a opustil Boha, stvořitele svého, a odešel jest od Boha, spasitele svého.“ (tamtéž, s. 16):

„Važme, kto sú najviece zhruběli, ztučněli a se rozpásli, a nenalezneme viece rozpasených, ztučnělých v rozkoši nežli duchovních, nazvaných důstojných, jenž jsou opustili Krista, stvořitele a spasitele svého, neb sú se odvrátili od něho obyčeji svými. Neb Kristus, strastný, pracovitý v slovu otce svého, pokorný, tichý, nesmilný, chudý, lačný i žieznivý. A tito zpět nic netrpie, jediné když je břicho bolí z obžerstvie a z opilstvie, práci velikú nesú, když je na koně sázejí a na lože vnosie. V nich chudoba jest ohavnost, pýcha velebnost a smilstvie slove přirozenie.“ (tamtéž)

Vedle ironických poznámek Hus rozmařilé kněží obviňuje z odvrácení se od Krista, tedy od Boha, protože Kristus je jeho vtělením – kterého k nim uvádí do kontrastu jakožto ideál „správného křesťana“ –, což ještě umocňuje zde, kde je spojuje s d'áblem – s opakem nejmilosrdnějšího Boha, tedy s tou nejodpornější skutečností vůbec, jejímž svodům kněží podlehlí a od které jim Hus radí se odvrátit a navrátit se změnou svého chování zpět k Bohu:

„By smyslili a rozuměli – tehdy by, nechajíc pýchy, smilstvie a marnosti, táhli by pokorú, nesmilstviím a jinými ctnostmi k života svatosti, hnuli by se z d'áblovy školy a přestúpily by do Kristovy.“ (tamtéž, s. 17)

Před svody d'ábla, jehož útočištěm je pozemský svět, Hus v celém textu varuje i své adresáty. Naposledy si připomeňme tato slova: „Ó, by smyslili a rozuměli a na nejposlednějšíe věci patřili!“ (tamtéž, s. 9). Jak dále Hus píše, o těch „nejposlednějších“ věcech rozhoduje Bůh. Proto, pokud chceme dojít ke spasení, bychom ho zde, ve světě pozemském, měli následovat; nikdo jiný nás totiž před věčným utrpením neochrání:

„Jistě Boha by poslúchali, radosti věčné srdečně by žádali, světa by netbali a pekla by se strachovali. Neb v tu přehroznú poslední hodinu kto z přátel, kto z tovaryšův, kto z slúh, kto z pánův, kto z kněží neb z papežův přída, bude moc mieti pomoci? Tu ani kletba, ani kopie, meč neb sudlicě, ani kropáč neb sviece d'ábla odrazí.“ (tamtéž, s. 14–15)

4 Závěr

Díky pozornému čtení textů Tomáše Štítného ze Štítného a Jana Husa, pro které jsme si připravili základ v úvodu naší práce, jsme si ověřili, že nejdůležitějším způsobem, kterého naši autoři užívají k získání respektu, aby před čtenáře poté vystoupili v pozici autorit a učitelů, je „propůjčování“ si autority od někoho jiného. V této práci jsme se zaměřili na způsoby, kterých naši autoři užívají k tomu, aby se těchto autorit dovolali. Oba se ve svých textech opírají o uznávané *auctores*, mezi nimiž se často vyskytují svatí muži, kteří sepsali Písmo. Oba také v textech zmiňují církevní učitele, kteří patří mezi církevní otce, tzv. *patres*. Zásadním *auctorem* pro Husa i Štítného je církevní učitel sv. Augustin, ze kterého oba naši autoři vycházejí. Hus volí překlad jeho⁷ traktátu *Speculum peccatoris*, pro který tvoří formu umocňující jeho hlavní myšlenku, a který také obohacuje dobovými aktualizacemi. Ty vyúsťují v kontroverzi v podobě kritiky církve. Štítný naopak Augustina parafrázuje, či je jím podněcován k tvorbě vlastních textů, přičemž ho často explicitně zmiňuje. Tím si z jeho autority bere o to více.

Tou nejdůležitější autoritou, o kterou se oba opírají, je *auctoritas* Boha. Oba jednají z vůle Boží. Hus tím, jak Boží slova tlumočí, připomíná proroka; stále se však chápe jako stejně rovný svým adresátům. Je jedním z dětí Božích, jejichž jediným pravým otcem je Bůh po vzoru Matoušova evangelia (Mt 10,34–41). Toto „novozákonní“ chápání souvisí i s jeho rolí kazatele, která je úzce propojena s postavou Krista, jenž jako kazatel (a zároveň Syn Boží) vystupuje v evangeliu. Štítný se naopak, po vzoru Starého zákona a v něm obsažených slov Mojžíšových v Exodu 13, stylizuje do role otce, který je Bohem pověřený vzdělávat své děti.

Oba naši autoři své texty píšou česky, protože je pro ně důležité, aby jim jejich adresáti, které oba konstruují převážně jako nevzdělané, rozuměli. Hus překládá původně latinský spis, přičemž své užití českého jazyka nijak předem nehájí. Štítný, jakožto laický teolog, si své rozhodnutí psát česky obhajuje opíráním se o *auctores*. Argumentuje tím, že tvůrci Písma také teologické vědění překládali do vernakulárních jazyků (a v Písmu se projevuje vůle Boží, tedy znovu Štítný jedná i pod záštitou Boha). Štítný vzhledem ke konstrukci svých modelových čtenářů staví především na logickém výkladu, kdy často klade otázky, na které sám vzápětí odpovídá, či složitější pasáže předem vysvětluje. Hus se také uchyluje k vysvětlování, ale především pro své čtenáře tvoří memorativní pomůcku v podobě stále se opakující epifyry (viz

---

⁷ Hus věřil, že se jedná o spis Augustinův; z toho tedy vycházejme.

Molnár 1985, s. 10), která shrnuje to, co je v textu nejdůležitější. Oba se svým modelovým čtenářům přizpůsobují. Důležitou pomůckou, kterou oba využívají k přesvědčení svého publika (a která také pomáhá vykládané myšlenky osvětlit) je exemplum. Inspirací pro tento prostředek typický pro kázání byla podobnost v Bibli, z nichž nejznámější jsou ta v evangeliích v Novém zákoně. Oba fungují jako popularizátoři teologického vědění – užitím vernakulárního jazyka a dalších zde zmíněných prostředků se snaží svým adresátům tuto oblast zpřístupnit, a pokusit se je tak navést na cestu vedoucí ke spáse, která tkví především v dodržování Božích zásad, jimiž by se měl řídit každý jedinec.

Štítného distancování se od publika, které spočívá v jeho konstrukci role otce, který promlouvá ke svým dítkám, by bylo možné vysvětlit jeho absencí autority kazatele. Role otce sama o sobě nějakou autoritu zajišťuje a Štítnému nahrazuje tu kněžskou. Naopak Hus, jakožto vysvěcený kněz, již autoritou přirozeně disponuje, a tak pro něj není nutné si podobnou autoritu v textu vytvářet. V textu tvoří naopak jedno hromadné „my“, do něhož patří on i jeho adresáti. Tato vzniklá skupina se snaží dojít ke spáse, přičemž Hus upozorňuje na rozmařilost církevní instituce, která svým chováním schází ze správné cesty. Hus své adresáty nabádá, aby mysleli především na to, co přijde po tomto pozemském životě, protože život zde je jen dočasný. Adresáti by se tedy neměli nechat svést pozemskými svody, kterým podlehla institucionální církev (čímž se vzdálila církvi pravé), ale měli by usilovat o spasení. To je to, na čem záleží nejvíce. I pro Štítného je snaha dosáhnout spasení důležitá, ale na církev přitom nijak nepoukazuje.

Cílem této práce bylo především zjistit, jakými způsoby si naši autoři získávají respekt potřebný k tomu, aby mohli fungovat jako vlivní učitelé. To se tím, že jsme vyzorovali, že Hus i Štítný využívají *auctores*, od nichž si část jejich autority propůjčují, a že se ve svých textech opírají o Boží *auctoritas*, přičemž jsme se způsoby, jimiž tak činí, pokusili zmapovat, podařilo. Opírání se o uznávané autority je pro oba naše autory zásadní. Dále jsme se pokusili zmapovat prostředky, kterých tito autoři užívají jakožto popularizátoři teologického vědění, přičemž jsme se zaměřili i na jejich odlišné postavení. Našli jsme zde rysy společné – užití vernakulárního jazyka, strategie složitější pasáže předem vysvětlit atd. – i to, v čem se liší, a to především s ohledem na jejich postavení. Z odlišností vyzdvihneme to, jak si autoři konstruují své role v textu („já otec“ u Štítného x „my dítky“ u Husa) a jejich přístup k jednomu z *auctores*, sv. Augustinovi, kdy ho Hus překládá a Štítný parafrázuje, přičemž ho častěji explicitně zmiňuje a více se jím tak podpírá.

Zásadní zde byla otázka zjednáni si autority, kterou oběma našim autorům zajišťuje také návaznost na latinskou tradici. Důležité pro nás bylo zjistit, jak Hus a Štítný s latinskou tradicí ve svých českých textech pracují. Oba se často odvolávají na slova uznávaných *auctores* („*Neb die Jeremiáš: ...; Jakož die Ezkleziastes*“ [Jan Hus 2018, s. 13] atd.), či je dávají jako příklad – čímž si obhajují své počínání a vymezují se proti budoucím kritikům, když je připodobňují sobě („*i svatý Pavel, k(o)muž jest epištoly psal, psal jest jejich jazykem*“ [Tomáš ze Štítného 1956, s. 41]; „*Toho nebyl prázden ani svatý Jeroným ani sv. Augustin ani sv. Řehoř;*“ [tamtéž]), nebo svá doporučení činí důvěryhodnějšími, když *auctores* v jejich kontextu dávají za příklad svým adresátům („*Bál se toho prorok. Protož modlí se, řka: ...*“ [Jan Hus 2018, s. 19] atd.).

5 Použitá literatura

5.1 Prameny

HUS, Jan. *Zrcadlo hříšníka (tzv. větší)*. In: týž. *Výbor z drobných českých spisů/ České listy*. Ed. Sichálek, Jakub. Praha/ Brno: ÚČL AV ČR/ Host, 2018. Česká knižnice, s. 9–22.

ŠTÍTNÝ ZE ŠTÍTNÉHO, Tomáš. *Předmluva ve sborníku Sázavském*. In: týž. *Knížky o hře šachové a jiné*. Ed. Šimek, František. Praha: SNKLHU, 1956. Živá díla minulosti, s. 37–46.

ŠTÍTNÝ ZE ŠTÍTNÉHO, Tomáš. *Řeči besední*. Ed. Nedvědová, Milada. Praha: Academia, 1992. Památky staré literatury české.

ŠTÍTNÝ ZE ŠTÍTNÉHO, Tomáš. *Sborník Vyšehradský: O bojování hříechův s šlechtnostmi – O sedmi duchovního stavu vstupních – O korábi Noemově – O domu duchovním*. Ed. Ryšánek, František. Praha: ČSAV, 1960. Texty a studie k dějinám českého jazyka a literatury.

5.2 Sekundární literatura

ASSMAN, Jan. *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha: Prostor, 2001. Obzor.

AUGUSTINUS, Aurelius. *Křesťanská vzdělanost: De doctrina christiana*. Přeložila Nechutová, Jana. Praha: Vyšehrad, 2004. Reflexe.

BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. Praha: Libri, 2001.

CALAWAY, Jared C. *The Christian Moses. Vision, Authority, and the Limits of Humanity in the New Testament and Early Christianity*. Montreal/ Kingston/ London/ Chicago: McGill–Queen's University Press, 2019. Studies in Christianity and Judaism Series.

COATS, George W. *Moses. Heroic Man, Man of God (Journal for the Study of the Old Testament)*. Sheffield: JSOT Press, 1988. Supplement Series.

CURTIUS, Ernst R. *Evropská literatura a latinský středověk*. Přeložili Pelán, Jiří a Stromšík, Jiří. Praha: Triáda, 1998. Paprsek.

HAVRÁNEK, Bohuslav, HRABÁK, Josef, DAŇHELKA, Jiří. *Výbor z české literatury doby husitské I*. Praha: ČSAV, 1963.

HOLETON, David R. *The Sacramental Theology of Tomáš Štítný of Štítné*. In: *The Bohemian Reformation and Religious Practice. Vol. 4 Papers from the IV. International Symposium on the Bohemian Reformation and Religious Practice under auspices of The Philosophical Institute of the Academy of Sciences of the Czech Republic held at Vila Lanna, Prague 26-28 June 2000*. Ed. David, Zdeněk V., Holeton, David R. Praha: AV ČR, 2002, s. 57–79.

JALUŠKA, Matouš, ed. *Nebe, peklo, poezie. Reformace z různých stran*. Praha: ÚČL AV ČR, 2019.

MERTON, Robert K. *On the Shoulders of Giants. A Shandean Postscript*. London: Collier Macmillan Publishers, 1965.

MIKULÁŠEK, Miroslav: *Filologická hermeneutika, její vývoj, koncepce a místo v spektru soudobých interpretačních systémů*. In: *Sborník prací filozofické fakulty Brněnské univerzity/ Studia Minora Facultatis Philosophicae Universitatis Brunensis XI*. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, 1998. s. 17–25.

MINNIS, Alastair. *Medieval theory od Authorship. Scholastic Literary Attitudes in the Later Middle Ages*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1984. The Middle Ages Series.

MOLNÁR, Amadeo. *Předmluva*. In: Hus, Jan. *Drobné spisy české*. Ed. Molnár, Amadeo. Praha: Academia, 1985. *Magistri Iohannis Hus Opera omnia*, s. 8–40.

NEDVĚDOVÁ, Milada. *Úvod*. In: Štítný ze Štítného, Tomáš. *Řeči besední*. Ed. Nedvěďová, Milada. Praha: Academia, 1992. *Památky staré literatury české*, s. 5–12.

NECHUTOVÁ, Jana. *Vzdělanost a křesťanské učení*. In: Augustinus, Aurelius. *Křesťanská vzdělanost: De doctrina christiana*. Přeložila Nechutová, Jana. Praha: Vyšehrad, 2004. *Reflexe*, s. 11–40.

NOVÁKOVÁ, Julie. *Úvodem*. In: Augustinus, Aurelius. *O boží obci I*. Přeložila Nováková, Julie. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2007, s. 27–34.

PETRŮ, Eduard. *Vývoj českého exempla v době předhusitské*. Praha: SPN, 1966. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Facultas philosophica. Philologica*.

RYCHTEROVÁ, Pavlína. *Překladařství zábavné a nábožensky vzdělávací literatury*. In: Antonín, Robert, Šmahel, František a Bobková, Lenka, ed. *Lucemburkové: česká koruna uprostřed Evropy*. Praha: NLN, 2012. *Výpravné historické monografie*, 570–575.

RYCHTEROVÁ, Pavlína. *The Vernacular Theology of Jan Hus*. In: Šmahel, František, Pavlíček, Ota, ed. *A companion to Jan Hus*. Leiden: Brill, 2015. Brill's Companions to the Christian Tradition, 170–213.

RYŠÁNEK, František. *Obsah Rukopisu Vyšehradského a doba jeho vzniku*. In: Štítný ze Štítného, Tomáš. *Sborník Vyšehradský: O bojování hříechův s šlechetnostmi – O sedmi duchovního stavu vstupních – O korábi Noemově – O domu duchovním*. Ed. Ryšánek, František. Praha: ČSAV, 1960. Texty a studie k dějinám českého jazyka a literatury, s. 12–18.

SCANLON, Larry. *Narrative, Authority, and Power. The medieval exemplum and the Chaucerian tradition*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994. Cambridge Studies in Medieval Literature.

SCHMITT, Jean-Claude. *Bůh*. In: Le Goff, Jacques a Schmitt, Jean-Claude. *Encyklopedie středověku*. Přeložila Bosáková, Lada. Praha: Vyšehrad, 2002, s. 36–47.

SOUKUP, Pavel. *Jan Hus: život a smrt kazatele*. Praha: NLN, 2015. Česká historie.

SICHÁLEK, Jakub. *Komentář*. In: Hus, Jan. *Výbor z drobných českých spisů/ České listy*. Ed. Sichálek, Jakub. Praha/ Brno: ÚČL AV ČR/ Host, 2018. Česká knihnice, s. 141–153.

ŠIMEK, František, KAŇÁK, Miloslav. *Osobnost a dílo Tomáše ze Štítného*. In: Štítný ze Štítného, Tomáš. *Knížky o hře šachové a jiné*. Ed. Šimek, František. Praha: SNKLHU, 1956. Živá díla minulosti, s. 7–36.

ŠTÍTNÝ ZE ŠTÍTNÉHO, Tomáš. *O hospodářovi, o hospodyni a o čeledi*. In: týž. *Knížky o hře šachové a jiné*. Ed. Šimek, František. Praha: SNKLHU, 1956. Živá díla minulosti, s. 97–124.

ULLMANN, Walter. *The Growth of Papal Government in the Middle Ages. A study in the Ideological Relation of Clerical to Lay Power*. London: Routledge, 2013. Routledge Library Editions: Political Science.

VAN LIER, Frans. *An Introduction to the Medieval Bible*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. Introduction to Religion.

5.3 Internetové zdroje

Bible svatá – kralický překlad. Dostupný zde: [<https://www.bibleserver.com/bible/BKR>] přístup 2021-07-10

KÁNSKÝ, Alois, MAŘÍKOVÁ, Hana. *Kněz*. In: *Sociologická encyklopedie*. Ed. Nešpor, Zdeněk R. Sociologický ústav AV ČR: [<https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Kn%C4%9Bz>] přístup 2021-07-20

WEISS, Jessica. *Fathering And Fatherhood*. In: *Encyclopedia of Children and Childhood in History and Society*. Ed. Fass, Paula S. University of California, Berkeley. Dostupné zde: [<https://www.encyclopedia.com/children/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/fathering-and-fatherhood>] přístup 2021-07-10